

MOSONMAGYARÓVÁRI VÁROSVÉDŐ EGYESÜLET

A Wittmann Antal park

Mosonmagyaróvár
1998.

A Wittmann Antal park

Mosonmagyaróvár
1998.

Szerző:
Dr. Bacsó András

Szerkesztő:
Dr. Nagyné Majoros Györgyi

Szaklektorok:
Dr. Czímber Gyula
Dr. Németh István

A német nyelvű összefoglaló:
Kocsis Zoltán

Címoldali grafika:
Matusz Péter

Fotó:
Moldoványi Géza

Külső borító és kötés:
MONOCOPY BT

Kiadja:
a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület
a Huszár Gál Városi Könyvtár sokszorosításában
a Mosonmagyaróvár Városi Önkormányzat
anyagi támogatásával
100 példányban

Mottó:

"De szépek vagytok fák, virágok,
még ti is, egyszerű gyomok!
Költők vagytok ti szavak nélkül
és bátrabbak mint én vagyok,
csodát tesztek minden tavasszal
illatozva és gazdagon:
a feltámadás versei nyílnak
újjongó ágaitokon."

Szabó Lőrinc: A fákhöz, a költőkhöz

Tisztelt Olvasó!

A természetadta szépség fennkölt dicsérete aligha szárnyalható túl. A "természet" önmagában is szép, de igényli, gyakran nem nélkülözheti az ember alkotó közreműködését, mert ki más lelné gyönyörűségét egy-egy ligeterdőben, parkban, mint maga az ember? De vajon méltó-e hozzá, csak gyönyörködni akar-e ebben a természetadta csodában vagy óvni, védeni, talán gazdagítani is a jelen és a távoli jövő számára?

A mosonmagyaróvári park a város természet- és emberalkotta gyöngyszeme! Története van! Jelen írás ezt kísérli meg bemutatni. Születését, életét, lázas betegségét és a gyógyulás reménységét. Az ember és a park viszonyát, amelyben az ember nemcsak alkotó, hanem közömbös szemlélő, helyenként ártó is volt, de talán gyógyítója lesz.

A város és környéke a 19. század elején

Moson és Magyaróvár földrajzi helyzetét alapvetően határozta meg a Mosoni-Duna, a Lajta és a Hanság közelsége. A Duna - nem kevésbé a Lajta - a tél végén, kora tavasszal gyakran kilépett medréből, elöntve a környék legelőit, rétjeit, szántóföldjeit. A lakott területet sem kímélték az áradások, erről tanúskodnak az Újhelyi Imre és a Soproni utcában fellelhető múlt századi árvízszint-megörökítő táblák (1. kép). A Hanság mocsárvilágának északi határa Moson közelében húzódott. Jól jellemzi a korabeli állapotot Bél Mátyás egy 1543-ban kelt levele, mely szerint: "...ha egyrészt a Lajta, másrészt a Rabnicz lefolyása elzáratik, az egész vidék területe egy áthatatlan tóvá alakítható." (Major 1886).

Ez a környezet egyszerre volt "átok" és "áldás". A mocsárvilág közelsége, a gyakori áradások, de az esőzések is sártengerré változtatták a vidéket, nehézkessé vagy éppen lehetetlenné téve a közlekedést (1. ábra). A kelet-nyugati főközlekedési út itt, Mosonon és Magyaróváron át vezet. A Bécs és Esztergom között 1546-ban épült hadiposta-út egyik lóváltó állomása a mosoni posta volt. A bécsi udvar mindig nagy gondot fordított e postaút fenntartására.

1. kép. Árvízszint-megörökítő tábla
a Soproni utca 68.sz. házon

Magyaróvár a 16-17. században az ország legforgalmasabb vámhelye (Uzsoki 1960). A város a királyi, királynéi majd magánuradalom központja. Moson és Magyaróvár tehát központja egy nagy birtokrendszernek; fontos szárazföldi és vízi utak mentén, Bécs és Pozsony közelében fekszik, ahol a folyók gyako-

1. ábra. A város és várbejárat
Jakab Koppmayer 1699-ben megjelent könyvéből

ri áradásai és a Hanság mocsaras területe korlátozza a mezőgazdasági tevékenységet.

A 19. század elején Albert Kázmér szász-tescheni herceg volt a mintegy 20 ezer hektáros - 34 760 kh-as - nagybirtok tulajdonosa (Vörös 1968, Kettinger et al. 1991). A főhercegi birtok része volt a mai park, a Mosoni-Duna és a Lajta által határolt - a két folyó találkozásától nyugatra fekvő - terület jelentős része.

A főherceg a korszerű gazdálkodás híve volt. Birtokán fejleszteni kívánta a gazdálkodást. E szándékának megvalósítását azonban hátráltatták a földrajzi adottságokból adódó kedvezőtlen körülmények. Tervei végrehajtásához szakemberre, leginkább a vízrendezéshez értő tevékeny emberre volt szüksége. Ezt a szakembert Wittmann Antal személyében találta meg, aki 1770-ben Alsó-Ausztriában - Sankt-Bernhardban - született. Jogi

tanulmányait befejezve 1795-től 1800-ig ügyvédi gyakorlatot folytatott. Ezután feladja a jogi pályát és saját birtokán gazdálkodik. Egy évvel később - 1801-ben - már egy osztrák földbirtokos morvaországi jöszágán található. Sikeres gazdasági vezető, gyakorlati szakember, de nem idegenkedik a tudományos tevékenységtől sem; 1810-ben öntözési kérdésekkel foglalkozó szakkönyvet ír. Ez a könyv kelthette fel Albert Kázmér figyelmét, és Wittmann Antal 1811-ben - már mint birtokrendező - a főherceg szolgálatában áll, annak sziléziai birtokát vezeti. Szakmai munkáját nagyra értékelve rövidesen az egész főhercegi birtok jöszágkormányzójává nevezik ki. Kinevezésének évében - 1813-ban - Wittmann Antal Magyaróvárra költözik (Vörös 1968). Itt - amellett, hogy átszervezi az egész uradalom gazdálkodási rendjét - a terület hasznosítása érdekében nagyszabású vízrendezési munkákba (pl. műrét kialakításába) kezd. Szakemberképzés gondolata is foglalkoztatja. Elkészíti a "Planum Fundationale Magyar-Ovarini 1816" című tervzetét, amelynek nyomán 1818. októberében megindulhatott a felsőbbszintű gazdasági szakemberek képzése. Tevékenységéért a királytól magyar nemességet kap denglázi előnévvel, amit ettől - 1824-től - kezdve büszkén használ. A nemesi levél címerpajzsában méhkas, a szorgalom jelképe található, az uradalom és az intézmény létrehozásában tett fáradozásainak elismeréséül. Később Moson megye táblabírája, majd alapítója a Széchenyi kezdeményezte Magyar Gazdasági Egyesületnek (1835). Talán az új tulajdonossal, Károly Lajos főherceggel kialakult nézeteltérése miatt 1840-ben Morvaországba távozik, ahol hajlott kora ellenére új erővel fog bele a gazdálkodásba, aminek rövidesen - 1842-ben - bekövetkezett halála vet véget. Kívánsága szerint Magyaróvárrott lelt örök nyugalomra.

A főhercegi park

Wittmann Antal - nagyszabású birtok- és vízrendezési munkálatainak részeként - ligetet hozott létre. A Lajta, a Mosoni-Duna és a Majoroktól a Várallyay György utca Dunáig meghosszabbított vonala által határolt terület a 18-19. század fordulóján mocsaras, zsombékos, vízmosta, füves, helyenként fás terület volt. Jövedelmező hasznosítása csak jelentős vízrendezési munkák nyomán válhatott lehetővé. Wittmann Antal már 1813-ban - Magyaróvárra érkezése évében - nagy kedvvel látott hozzá a vízrendezéshez. A nagybirtok javára jelentős területeket csapolt le a Hanságban, de foglalkozott a Lajta szabályozásával is.

Major Pál (1886) így írt erről a területről: "A mai napig is Albert-ligetnek nevezett terület 1810. év körül nádat és sást termelő, a szomszéd Halászi községnek 300 váltó forintért kibérelt posványos rétság volt, az uradalom hírneves kormányzója Wittmann Antal a terület csatornázása által vízmentesítvén most egy része párját ritkító díszliget, másik része kiválóan termékeny szántóföld." A terület állapotának megítéléséről leghitelesebb személy maga Wittmann Antal így vall: "Előbb művelhetetlennek tartván századok óta nem használtattak, hanem csak a Csallóközből kétfelül járó szekereknek uttyául szolgálván, keresztül-kasul rongáltatott....Régi időkben rendetlenül folyván ezen a téren a Lajta vize, ennek elhagyott erei miatt az egész telek egyenetlen. Az 1811. és 1812-dik esztendőben megkínáltatott a Magyar-Óvári község, hogy örökre 600 forint évenkénti fizetésért venné haszonbérbe, de ez azt szinte használhatatlannak tartván, még 300 forintért sem akarta elfogadni" (Wittmann 1836). A park területének felszíne még ma is egyenetlen, őrzi a hajdani vízjárások nyomát.

Halászi község a területet 1812-ben 300 Forintért bérbe vette. Ez a bérleti viszony Wittmann terveinek akadályát jelentette, ezért 1813-ban azt felbontatta, megszüntette. Ezt követően még abban az évben megkezdte a terület rendezését. Készített egy műveleti tervet (1. melléklet) "A 600 hold (1600 öles) terjedésű, és Albert-liget nevezetű teleknek műveltetését mutató terv" címmel (Wittmann 1836).

A terv szerint a terület hasznosításának, rendezésének kezdő éve 1813. Ezzel egy időben kezdődhettek meg a park

kialakítási munkálatai is. "Már az 1814-dik évben mintegy 60 holdak szegettek fel belőle, 1815-ben pedig hasonló terjedés vétegetett művelés alá, és mivel ennek jó sikere volt, tehát 1816. és 1817-ben a további művelésnek egész rendszere végképpen megállapodott úgy, hogy 1822-ben már az egész teleknek részenkénti felszegése megtörtént." A fásítás 1814-ben kezdődött, s ezzel "... az egész telek lassanként a **szemet gyönyörködtető angolkertté** változott" (Wittmann 1836).

Wittmann Antal fásítási tevékenységének jelentőségét növeli az a tény, hogy "A megyei rónaságon csak itt-ott találkozunk kisebb-nagyobb területű pagonyokkal" - írja Major Pál (1886). Ballagi Géza (1897) történész méltán írta elismerő sorait: "A Hanság vizét lecsapoltatván, a mocsarak helyén buja réteket és szántóföldeket varázsolt elő; a mesterséges rétöntözéssel Ő tesz legelőször az országban kitűnően sikerült kísérletet; a szegény vidéket fával ülteti be."

A park létrejötté a vízrendezési munkák, Albert-liget művelés alá vétele, a fásítás folyamatának következménye. Nem volt "alapkövetétel" sem "emlékfa ültetés", ezért nehéz a **parkalapítást** pontos dátumhoz kötni. Az a feltételezés, hogy a parkot 1810-ben létesítették (Sárközi et al. 1968), biztosan kizárható. Wittmann Antal ugyanis 1811-ben lépett a főherceg szolgálatába és 1813-ban telepedett le Magyaróvárott. Ezért az alapítás ideje 1813-1817 közé tehető. A Lajta szabályozása, Albert-liget rendezése, fásítása hosszabb folyamat volt. A kérdéssel foglalkozó szerzők között abban összhang van, hogy a botanikai és dendrológiai kert, a faiskola és a park egy időben, egy munkafolyamattal létesült.

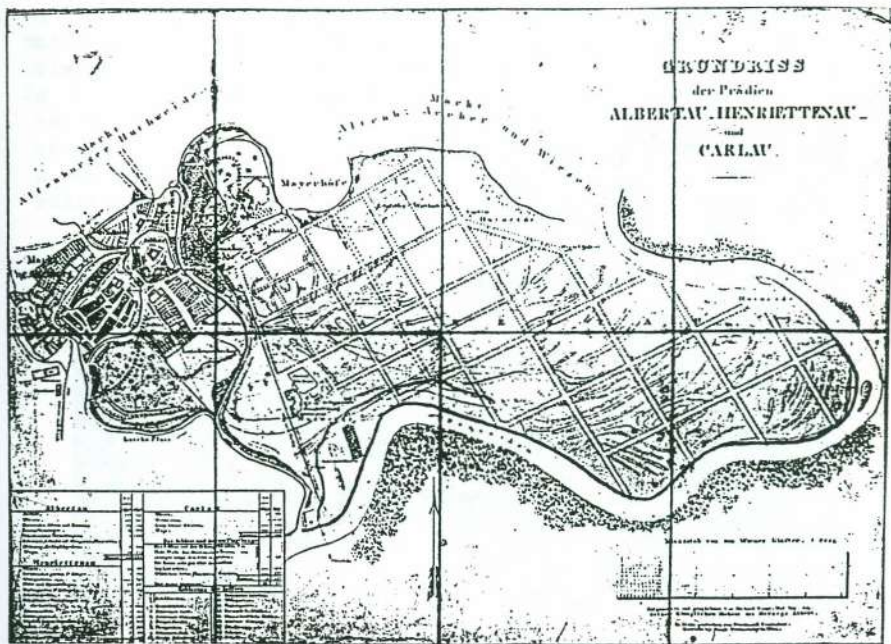
Az alapítás időpontjának meghatározásában perdöntő a Magyaróvári Gazdasági Magántanintézet alapító levele, amely már 1816-ban elkészült. Ma ismert - végleges - szövegét Ferenc császár 1817-ben hagyta jóvá. Wittmann Antal első tervezetében, a "Planum Fundationale Magyar-Ovarini 1816" címűben a gyakorlati oktatással kapcsolatban megállapítja, hogy a tanulók "...az uradalom facsemetésébe vagy botanikus kertjébe mennek, hogy ott különféle fafajtákkal, ..." megismerkedjenek (Vörös 1968).

Az Albert Kázmér által 1818. október 25-én aláírt alapítólevél - melynek latinnyelvű szövegét elsőként Major Pál (1886) közölte - 3. pontja az alábbiak szerint rendelkezik: "Az intézetben az elméleti és gazdasági képzés céljából megkülönböztetés nélkül bárki beléphessen és, hogy a gyakorlati képzéshez általában minden, ami a magyaróvári uradalomban található, rendelkezésre álljon, kivált az utóbbi években készült nagy létesítmények, a napi és különleges gyakorlatokhoz pedig az intézet szomszédságában fekvő, néhány éve művelés alá fogott, régen Hofwiesének, jelenleg pedig Albert-ligetnek (Albertau)

nevezett 700 hold kiterjedésű birtok, az itt lévő faiskolával, botanikus kerttel, legelővel, réttel, pálinka- és sörházal, malommal stb."

A főhercegi park legkésőbb már 1817-ben létezett. Az alapító személye - vitathatatlanul - Wittmann Antal. Erről Balás Árpád (1890) egykori akadémiai igazgató (1884-1897) így ír: "Azonkívül, hogy Wittmann-nak a gazdasági tanintézet megalapítása körül döntő befolyása volt, neve Magyaróvár lakossága előtt még azért is kiváló tiszteletet érdemel, mert Ő volt az, ki a Lajta szabályozása által a várost az egészségölő mocsáros környezettől megszabadította; továbbá a főhercegi parkot is Ő létesítette, mely nélkül Magyaróvár vidéke sívár volna és nyáron a tartózkodás benne jóformán tűrhetetlen lenne."

A közelmúltban előkerült egy eredeti, 40x60 cm méretű térkép (2. ábra). Kanyó a - szintén Habsburg birtok - béklyei uradalom mérnöki adjunktusa volt és 1819. októberétől 1839. februárjáig, nyugdíjazásáig, a magyaróvári tanintézet tanára. Matematikát és Földméréstant oktatott. A fenti évszámokból következik, hogy a térkép 1820-1821-ben készülhetett. A "Grundriß der Prädien Albertau, Henriettenau und Carlau" (Kanyó 1821) pontos leírást ad a parkról.

2. ábra. Magyar-Óvár környéke a mocsarak lecsapolása és a városi park telepítése után (Kanyó 1821)

A park ősenek a Henriettenau (Henrietta-liget) tekinthető. Ki e terület névadója? Henrietta, Károly főherceg hitvese volt, házasságot 1815-ben kötöttek. A protestáns Nassau-Weilburgi hercegnő Weilburgban született 1797. október 30-án és Bécsben halt meg 1829. december 19-én (Hamman 1987). Károly főherceg - Mária Terézia unokája, II. Lipót (1747-1792) császár és magyar király (1790-1792) fia - Firenzében született 1771. szeptember 5-én, és mint a magyaróvári stb. birtok tulajdonosa halt meg 1847. április 30-án Bécsben (Gonda, Niederhausen 1987). Habsburg Károly Lajos János sikeres katonai pályát futott be. A történészek, életrajzírók egybehangzó véleménye szerint: "A kor egyetlen katonai tehetséggel megáldott Habsburgja." (Hamman 1987), "A legjobb osztrák tábornok." (Tarle 1958). Károly a napóleoni háborúk egyik osztrák vezéralakja. Vezetésével Aspern és Esslingen környékén az osztrák csapatok vereséget mérnek az addig veretlen francia erőre, ezért az utókor az **asperni győző** megtisztelő címmel tartja számon.

Miként kapcsolódik e főhercegi pár élete Magyaróvárhoz? Albert Kázmér és Mária Krisztina házasságából nem maradt fenn utód. A főhercegnő ugyan életet adott 1867-ben egy leánycsecsemőnek, aki azonban csak egy napig élt. Miután bizonyossá vált számukra, hogy nem lehet több gyermekük, Mária Krisztina öccsének, Lipótnak egyik fiát, Károlyt fogadták örökbe. Ezzel Károly lett a birtok örököse, majd tulajdonosa. A kor bevett szokása volt, hogy a birtoktesteket a család tagjairól nevezték el. Így történhetett, hogy az öröklő házaspár is névadó lett; Henrietta a park, Károly pedig a Károly-liget korabeli területének. A névadás a házasságkötés után, de 1821. előtt, tehát 1815. és 1821. között kellett, hogy megtörténjék. A Károly-liget névadása maig fennmaradt, de a Henrietta-liget, mielőtt meghonosodhatott volna, feledésbe merült.

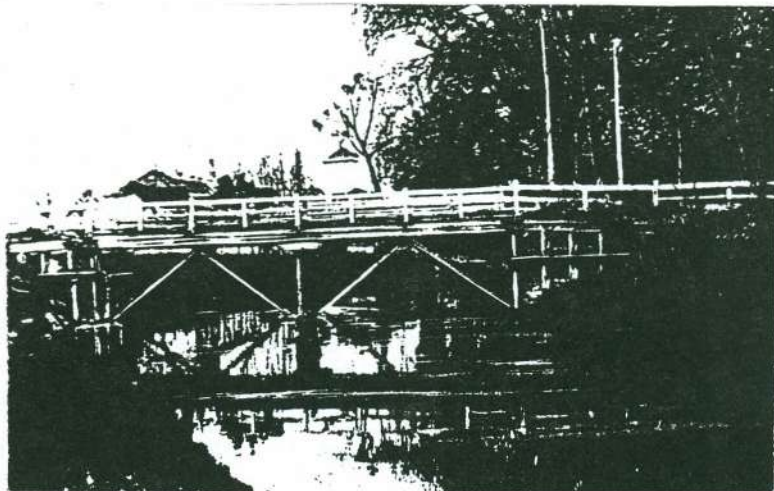
A Henrietta-liget területe 1821-ben 63 kh 22 ööl (36,2644 hektár) volt. A terület az alábbiak szerint oszlott meg:

- legelő	21 kh 1366 ööl
- botanikus kert	1368 ööl
- szőlőültetvény	695 ööl
- erdő- és fatelepitvény	19 kh 341 ööl
- komló-ültetvény	227 ööl
- kavicsbánya	2 kh 402 ööl
- műveletlen terület a Lajta mentén	2 kh 333 ööl
- tehenészet	1 kh 1020 ööl
- konyhakert	2 kh 990 ööl
- lóherés	5 kh 1085 ööl
- csatorna	1 kh 350 ööl
- földhányás	1 kh 1331 ööl
- fasor és út	3 kh 114 ööl
Összesen:	63 kh 22 ööl

A Henrietta-liget területe a tehenészet, a konyhakert és a lóherés (Gazdász u. 1-3 és 2-4, Brigád utcai lakások, Várallyay György utca páros oldala) nélkül 53 kh 125 □öl (30,51 ha). Ez lényegében megegyezik a park mai területével - beleértve a sportpályákat, az Egyetem állattenyésztési kísérleti telepét és az építményeket. Az Albert-liget területe 635 kh 972 □öl (365,7921 ha). Albert-liget és Henrietta-liget együtt Kanyó (1821) szerint 698 kh 994 □öl (402,0565 ha).

A parknak a Lajtával határos területe és északi íve tényleges liget-erdő, sűrű faállománnyal, keleti, dél-keleti részén facsoportok tisztásokkal váltogatják egymást. A mai sportcsarnoktól nyugatra, szervesen illeszkedve a parkba, helyezkedett el a botanikus kert. A Lajta-holtág déli végén volt a komlóültetvény. Minden bizonnyal a Lajta-szabályozás és a terület vízmentesítése céljából építették a parki csatornát. A csatorna a majoroki határnál a Lajta-kanyar legészakibb ívéből indult ki északi irányba. Keletre fordulva követi a sportpályák délnyugati peremén húzódó aszfaltozott járda vonalát, áthaladva a füves rét közepén, éles kanyar után egyenes vonalban halad (Brigád utca) dél-délkeleti irányba és enyhe ívvel a Lajta lucsonyi kanyarulata előtt tér vissza a folyóba.

A csatornát a sétányok, utak metszéspontjain hidak ívelték át (2. kép). A vízfolyás, s a rajta átívelő nyolc híd hangulatossá tette a parkot. A csatorna nyomai ma már alig lelhetők fel. Feltételezhető, hogy a későbbi árvízvédelmi munkák áldozá-

2. kép. Híd a főhercegi parkban
(Fotó: Lenzsér Imre archívumából)

tául esett. Más vonatkozásban a park őrzi múltját. Útjai, sétányai ma is az alapítás idején kiépült nyomvonalon haladnak. Növényzete jelentős részben őshonos. Létesítésekor a lombkorona- és cserjeszintjét díszfákkal és díszcserjékkel tarkították, amíg kialakult a növényállomány helyes aránya.

Ez a díszliget, ligeterdő alapításától kezdve nyitott, a város polgárai szabadon látogathatták. A park részben tudományos és oktatási célokat szolgált, a Gazdasági Felsőbb Magántanintézet hallgatóinak gyakorló tere is volt. A létesítéskor mintegy 30 hektárnyi terület megőrizte eredeti növényi és területi tagozódását, fennmaradtak külső határai, útjai, sétányai. A főhercegi park első évtizedeiről csak hiányos ismereteink vannak, néhány visszaemlékezés azonban utal arra, hogy a park gondozott, közkedvelt pihenőhely volt.

Lenau - Nikolaus Niembsch von Strehlenau - az Arad vármegyei Csatádon született neves osztrák költő, aki az 1822-23-as esztendőben a Gazdasági Felsőbb Magántanintézet hallgatójaként Magyaróvárott tartózkodott, nagy kedvét lelte a parki sétákban. Természetszeretete sugárzik "Tavaszi" című versének néhány sorából is:

"Az erdő sóhajtott mily gyönyörben,
világtól részegen szakadt
alá a megduzzadt patak,
a bimbók feje szinte pattog,
madarak nászéneke csattog,
fent aranyszárnyú fellegek:
szerelmi diadalmenet."

Lehet, hogy a magyaróvári emlékek, parki séták múltból felvillanó képei voltak ihletői e gyönyörű költeménynek?

Kölcsey Ferenc magyaróvári látogatásáról a "Társalkodó" 1837. májusi számában ír. Megállapítja, hogy: "... a tanuló az intézethez szorosan tartozó kerten és gyűjteményen kívül az egész óvári uradalom fényes sikerrel folyó gazdasági rendszerét szemeivel láthatja, s ez által nagyszerű tapasztalást szerezhet."

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt elnéptelenedett tanintézetben 1850. november 5-én indul újra az oktatás. A császári és királyi Földművelésügyi Minisztérium és Albrecht főherceg között 1851. július 31-én megkötött szerződés alapján a tanintézet - örökbérlet formájában - megkapta a várkastélyt, a kertet stb. (Czvetkovics 1930). A kiegyezés után, 1869-ben, a fentiek a magyar állam tulajdonába és az intézmény - az Akadémia - kezelésébe kerültek. Az Akadémia kertje tulajdonjogilag és használatát tekintve is különvált a parktól, bár továbbra is annak szerves részét alkotta.

Itt volt a botanikus kert is, ahol a professzor-gyerekek szabad bejárással ismerkedhettek a növényekkel. Köztük volt Haberlandt Gottlieb - Haberlandt Frigyesnek, a növénytermesztés professzorának fia - aki a virágoknál jobban érdeklődött a gyümölcsfák iránt. Apjával gyakran sétálgatott a parkban, ahol a növények tudományos (latin) nevét már akkor tanulgatta. Ha elfelejtette, szégyelte magát, mert apja kényes volt arra, hogy egy botanikus fia ezeket fújja! Gottlieb 15 éves koráig Magyaróvár polgára, a vár lakója volt. Életrajzi visszaemlékezésében meleg szavakkal gondol vissza gyermek- és ifjúkorára: "A majorok mögötti hídon lehetett a főhercegi parkba érni. Fennséges facsoportok rétekekkel váltakoztak. A sűrű bokrokból tavaszoként a csalogány szólt. Vizes árkaiból a fiúk lepkehálóval fogták ki a nászruhas halakat az aquáriumokhoz. Valahol hátul kavicsgödör volt...." (Haberlandt 1933).

A parkban sokféle énekesmadár volt, amelyeknek fészkeit tanulmányozta. A Lajta és a Duna partját vízimadarak népesítették be. Szeretett a vízpartig sétálni, ahol csak a víz csobogása hallatszott és "... a nagy csendet csak ritkán törte meg egy-egy madár hangja." (Haberlandt 1933).

A nagy tudós gyermekkori emlékképei arra engednek következtetni, hogy az 1860-as években a park még eredeti szépségében pompázott. Megvolt a botanikus kert, a gyümölcs-faiskola, a kavicsbánya; háborítatlanul élt madárvilága, működött a halakban gazdag csatorna. Gondos kezek óvták a park értékeit. A következő évtizedekről Major (1878) tudósít: "A magában véve is csekély erdőségek csak a nagybirtokon kezeltetnek szakszerűen, a községek és a kisbirtokosság erdei mindinkább kizsákmányoltatnak, s ezen utóbbiakban a rendszeres kezelés ki sem vihető" sőt, "míg az erdőséget másutt a XIX. század folyamán pusztulni látjuk, a főhercegi uradalom nagy figyelemmel gondozza azokat, s befásít fokozatonként minden területet, amely ezen művelési ágnak megfelel."

Deininger Imre (1878) - a neves magyaróvári akadémiai tanár (1874-1884) - így ír erről: "... a mezőgazdasági fásítás, e megyében olyan magas fokra emelkedett, hogy sokoldalú és nagy szakértelemmel történő berendezését tekintve alig találjuk párját az országban. Közél 60 éve még csak, hogy az akkoron hercegi főigazgató, Wittmann, a jelenlegi főhercegi uradalomban a fásítást megkezdte, s ezáltal egyik-másik gazdaságot valószínűs parkká változtatta." Ennek az alkotni akarásnak, szakértelemnek, hozzáértő gondoskodásnak köszönheti létét és fennmaradását a park, és a 14 hektáros akadémiai kert, ahol a faiskola volt, benne mindennemű gyümölcsfa és díszcserje nagy számban; konyhakert; növény- és fáskert, "benne tanulmányozásra érdemes növény-, fa-, és cserjegyűjtemény. Az arborétum mentén csoportosított növények száma 1886-ban 700. Található még a kertben szőlőtelep, virágoskert és méhészet" (Major 1886).

A kert területe és szerkezete, növényzetének összetétele, a művelési ágak évtizedekig alig változtak. A dendrológiai gyűjtemény (díszfák, díszcserjék) a kert külön részét képezte, de megvolt a szőlőültetvény és működött a méhészet is (Czvetkovics 1930). A park területe a századfordulón, de 1930 körül sem lehetett kevesebb, mint 36 kh (20,72 ha). Minden bizonnyal ez a területi kiterjedés maradt meg egészen 1945-ig. A komló-ültetvény eltűnt, erre a sorsra jutott a botanikus kert is, illetve funkcióját az akadémiai kert vette át.

A 19. század utolsó harmadában megélénkült a park élete. Az idillikus csendet olykor már nemcsak a madárdal törte meg. Ekkoriban épült a park közepén egy pavilon, pihenő- és szórakozóhelyül szolgálva a főhercegi jószágkormányzóság és közvetlen környezetének, ami nem egyszer zajos mulatság helyszíne volt. Bizonyosra vehető, hogy a Halászi út mentén a századelőn még működő Lusthaus pótlására létesítették a parki vendéglőt. A mocsár helyén felnőtt parkban jobban megközelíthető és szép környezetbe került a "kerti lak".

A 19. század utolsó negyedében éledezett a városi sportélet. A fák közötti szép tisztás alkalmas volt a különféle sportversenyek megrendezésére. Ezek a versenyek 1881-től egyre gyakoribbak lettek, 1890-től már évenként rendszeresen rendeztek ilyeneket. Erre az időre tehető az akadémiai sportélet fellendülése is, aminek eredményeként Bauer Rudolf gazdaszallgatós az 1900-as párizsi olimpián diszkoszvetésből aranyérmes nyert.

Egyre nagyobb tömegek lepték el a parkot, különösen a tornabemutatók vonzottak nagyszámú közönséget, de sok nézője volt más sportrendezvénynek, versenynek is. Volt sík- és akadályfutás, kerékpárverseny. Ezek a versenyszámok jól füvesített, ápolt területet, megfelelően karbantartott utat, sétányokat igényeltek. A pályának olyannak kellett lennie, hogy a verseny megrendezését az eső se akadályozza. Egy-egy parki verseny jelentős városi eseménynek számított és rendszerint zenés mulatsággal zárult. A korabeli sajtó (Mosonvármegyei Lapok 1898) szerint: "A verseny után kedélyes lett a liget. Az ifjúság aranyos jókedve, a csepregi cigánybanda, a ragyogó szép lányok, asszonyok oly életet varázsoltak ide, hogy a fák is bámulva ringatták koronáikat."

A századfordulón a pavilon (vendéglő) mögött játszótér alakítottak ki. A sportolók ezen a játszótéren tartották az atlétikai edzéseket. Magyarországon 1897-ben kezdtek ismerkedni a labdarúgással. Alig, hogy meggyökeresedett ez a sportág az országban, az akadémiai hallgatók is szorgalmazni kezdték, hogy teremtsék meg Magyaróvárott is művelésének lehetőségét. A tanári testület támogatását 1903-ra nyerték el. Háromtagú bizottságot hoztak létre, hogy a megfelelő játéktér biztosítására a

telek-tulajdonost képviselő főhercegi mérnökséggel és a városi főmérnökkel egyezsége jussanak (Husz 1981). Hosszú előkészítő munka és tárgyalássorozat után elnyerték a felügyelő minisztérium engedélyét. Az akadémia megkapta a főhercegi birtokból - a parkból - az évek óta óhajtott területet. A labdarúgó pálya az 1911/12-es tanév végére készült el. Épült a pálya mellett egy klubház is, és 1913-ban ezzel együtt került sor a pálya felavatására. Az új sportpálya mozgalmasabbá tette a parki életet, de a park újabb területi veszteséget szenvedett!

Az első világháború alatti időkből keveset hallani a parkról. A forradalmak éveiben - 1918-1919-ben - a park tömegdemonstrációk színhelye volt. A Tanácsköztársaság alatt állami tulajdonba került és neve is megváltozott, Lassalle Néppark lett az új neve. Magyaróvár sportéletének fellendítésére általános rendezési és fejlesztési terv készült. Ezzel kapcsolatban a Lassal Népparkban is jelentős sportlétesítmények építését tervezték, ahogy erről a NÉPSZAVA 1918. május 4-i és a SZEBB JÖVŐ 1919. május 19-i, valamint a június 14-i számában olvashatunk. Mindezekből nem lett semmi!

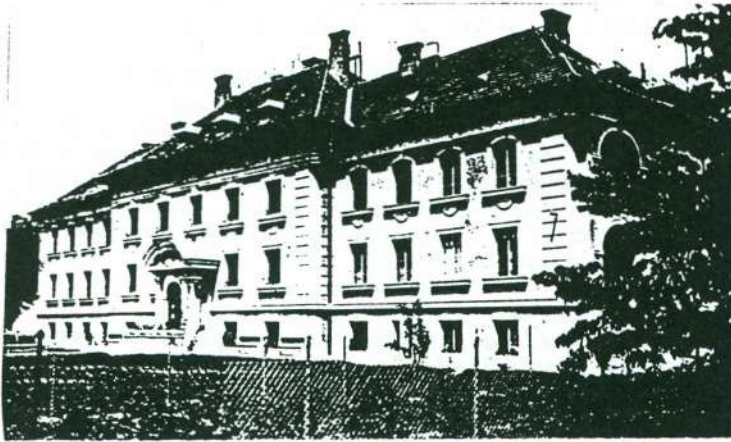
A Tanácsköztársaság leverése után - 1919. októberében - a parki pályával összefüggésben vita robbant ki, amelyben szerepet játszhattak Frigyes főherceg 1919-ben elszenvedett sérelmei is. A mosonvármegyei alispán a MOGAAC-tól kártérítést követelt. "A főhercegi uradalom követelése 80 000 korona, mert a pálya építésébe ennyit fektetett be, de mivel a pálya úgyis az uradalom birtokában van, saját birtokba veszi." (Husz 1981). A klub és a főhercegi uradalom közötti vita 1919. novemberére rendeződött, a MOGAAC továbbra is gyakorolhatta pályahasználati jogát.

Rövidesen úgy határozott a Városi Képviselőtestület - ahogy erről a MOSONVÁRMEGYE 1928. június 17-i száma tájékoztat - hogy a főhercegi park neve, Frigyes főherceg feleségének tiszteletére - még életében - legyen "Izabella liget". Ez az elvezetés nem ment át a köztudatba.

A sportpályák pedig tovább terjeszkedtek. Az atlétikai és labdarúgó pálya mellett megépült az állandóan gondozott és kitűnően karban tartott teniszpálya is, ami méreténél fogva bármely hivatalos verseny rendezésére is alkalmas volt (Czvetkovics 1930). A MOGAAC mellett a városi sportegyesületek és az iskolák is használták a szép fekvésű pályát. A huszas-harmincas években számos sportesemény színhelye volt; a városi iskolák a tornaünnepély mellett - ha az idő engedte - tornaóráikat is ott tartották.

A park élte tovább a maga életét, őrizte eredeti szépségét. Gondos kezek óvták értékes növényállományát, védték állatvilágát. A gyönyörű környezet, a jó levegő vonzotta a város nyugalomra, később szórakozni is vágyó közönségét. Azután

- 1929-ben - elkészült az Akadémia konviktusának egyemeletes épülete, az 1968-ban Cserhádi Sándorról elnevezett kollégium. Ezzel nemcsak a park látogatóinak, hanem lakóinak száma is gyarapodott, akik a jó levegő mellett a növényállomány szépségében és a sokféle madár dalában, sőt még a fákon ugráló s egymást kergetve játszadozó mókusokban is gyönyörködhetnek.

3. kép. Cserhádi Sándor kollégium
(Fotó: Lenzsér Imre archívumából)

A "Május 1." liget

Az Ideiglenes Nemezeti Kormány 600/1945 MF számú rendeletével a park állami tulajdon lett. Megszűnt a főhercegi nagybirtok, aminek része volt. Megszűnt ezáltal az a védelem és gondoskodás is, amit a nagybirtok tekintélyével és szakértelmével a park részére nyújtott. A háború sújtotta területeken - más értékek mellett - általában jelentős károkat szenvednek a fasorok, közparkok, erdők. A magyaróvári parkhoz kegyes volt a háború! Értékes faállománya megmenekült, új tulajdonosai is óvták. A kezelő erdészek a lehullott faleveleket sem engedték alom vagy egyéb célra gyűjteni, féltve a park tápanyagvisszapótlását (Állami Levéltár 1945). Megváltozott a park elnevezése is, 1945. május elsejétől egészen 1995 júniusáig "Május 1. liget" volt a neve. Igaz, a Városi Képviselőtestület - a levéltárban található jegyzőkönyv szerint - a centenáriumi évében, 1948-ban arról határozott, hogy a park az "Üttörők ligete" nevet kapja, de ez csak papíron maradt. A parkra egyre nagyobb teher hárult. A sportpályák testnevelési- és sportcélú igénybevétele a háború előtti időkhöz viszonyítva tovább növekedett. A hagyományossá váló május elsejei felvonulásokat követő népnepélyek helyszíne minden évben a park volt. Az egy-két napos terhelést a park még elviselte volna, de az ünnep előtt már hetekkel betelepedett a mutatványosok hada és egy részük egész nyárra ott maradt, zavarva hangszórójával a környék lakóit és a park értékes madárvilágát.

A park pusztult, öregedett, egyre nyilvánvalóbb lett, hogy gyógyítani kell, megújulásához külső, emberi segítségre van szüksége. A Városi Tanács az 1950-es években, ha szerényen is, gondját viselte a parknak, ahol - legalább egyszer - a május elsejei napokat nagytakarítás követte, mégis elkeserítően jellemző az akkori állapotokra, hogy Uzsoki András az 1958-ban megjelent városi kalauzban csak a következőket tudta írni a parkról: "A vártól északra, a Lajtán túl fekszik a város ősi parkja, melyet Wittmann Antal professzor, az Akadémia első igazgatója telepített. Az egykori híres fagyűjtemény ma már elvesztette tudományos jelentőségét." (!)

A 60-as évektől a park egyre kevesebb gondozásban részesült; növényállománya elöregedett, aljnövényzete túlbujánzott, elhatalmasodtak az élősködők és a betegségek.

Deininger Imre (1878), az akadémia tanára, már az 1870-es években jelezte, hogy az elhanyagolt parkerdőkben megjelennek és komoly károkat okozhatnak az élősködő és kúszó cserjék; a fehér fagyöngy, a fakín (sárga fagyöngy), iszalag-bércse, vadkomló, vadszőlő. Felszaporodásukkal rontják a fák életkilátásait. Közel másfél évszázad nem volt elég a fertőzés okozta pusztítás mérséklésére. Ritkította az állományt az okatlan fakivágás is. Egészséges fákat vágtak ki, míg beteg társaik, korhadó ágaikkal életveszélyt jelentettek az alattuk szélben tartózkodókra.

A súlyos állapot kialakulásáért felelős a sűrű, időnként tömeges gépjárműforgalom is. Elcsúfítja és szennyezi a parkot az illegális szemétkerítés, szemetelés is. A fa minden tavasszal újra kihajt, nagyobb katasztrófa után az élővilág törekszik a regenerálódásra. Ezt segíteni és nem akadályozni kell, mert: "Az igazán erkölcsös ember szemében minden élet szent, még az is, ami emberi szempontból alacsonyabb rendűnek tűnik" (Schweizer 1981).

A 60-as években a Pozsonyi úti hídtól keletre - a Lajta-kanyar átvágásával - holtág alakult ki. A park részeként itt vízi ökoszisztémát kívántak létrehozni. E kis vízfelület lehetett volna rezervátuma a szigetközi vízi élővilágnak, vízi növénytársulásoknak (Kevey, Czímber 1984). A környék lakói az "elhagyott medret" - minden tiltás ellenére - házi csetresszel, építési törmelékkel töltötték fel igen rövid idő alatt (4. kép).

4. kép. A szeméttel betöltött Lajta-holtág

Árvízvédelmi okok miatt a folyóparti fák nagy többségét kivágták. A fenti híd és a torkolat közötti szakasz, különösen annak parkmenti része, varázslatos szépségű volt! Területe is tovább csökkent, amivel értékes faállományát is veszteség érte.

A park leromlását, elhanyagoltságát egyre többen ismerték fel sőt a város egyetemének két professzora mind többször emelt szót a park ápolása, védelme, egyáltalán megbe-csülése érdekében. Így Dr. Czímber Gyula, a Növénytani Tanszék vezetője, aki rendezője az évről-évre Mosonmagyaróvárott tartott Kitaibel Pál Országos Biológiai Versenynek, ahol tanáraik kíséretében nagyon sok fiatal vesz részt e tudományos megmérettetésen, s e mellett vagy éppen e közben van alkalmuk megismerkedni a város ezen értékes, majd 200 éves parkjával, hogy a várossal együtt országosan híret vigyék és hírnevét öregbítsék. Dr. Nagy György pedig azóta, hogy 1961-ben Mosonmagyaróvárott telepedett le, mint az akkori Agrártudományi Főiskola Kertészeti Tanszékének vezetője, minden lehetőséget megragad a park megmentésére, sőt abban tevőlegesen is részt vesz. Első ilyen jelentős munkája volt az intézménye - parkhoz kapcsolódó - területének, a várároknak a kertészeti rendezése, ahol addig háztáji konyhakertek és szövőlepkés gyümölcsfák csúfoskodtak. A fák között kifeszített köteleken a mosott ruha száradt. A téglahíd boltívei alatt fáskamrák, ólak éktelenedtek. E terület ma az egész város egyik legszebb zöldfelületi lehetősége, a Lajtán inneni "előkertje" a nagy parknak.

A terület rendbetételére társadalmi munkát szerveztek, amelyben a Főiskola fiatal oktatói, dolgozói lelkesen vettek részt. A részsük kialakításához, a magasan húzódó kerítés alátámasztásához szükséges földmunkát - az akkori lehetőségekkel élve - az itt állomásozó szovjet kiskatonák végezték. Jutalmuk egy-egy üveg sör volt és az a két délután, amikor, bár munkát végezve, de a laktanyán kívül tartózkodhattak.

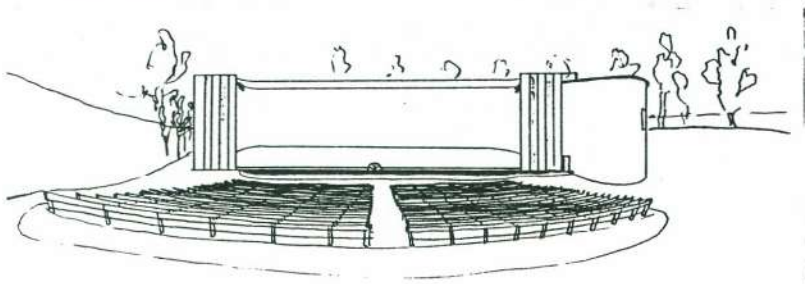
A felújított és virágba borult várárok láttán egyre többen figyelmeztetnek arra, hogy - a várárokhöz hasonlóan - a nagy parkot is fel kell újítani. A park iránti aggodalom abból is adódott, hogy 1964-ben megépült az új, 150 fős kollégium, majd 1966-ban a főiskola 400 nézőhelyes tornacsarnoka a hozzátartozó kispályákkal. Ez - bár kis mértékben tovább csökkentette a területet, mégis - főként azért volt figyelemre méltó, mert az így megnövekedett személy- és gépjárműforgalom támasztotta igényeknek az elhanyagolt, gondozatlan park még kevésbé tudhat megfelelni. Voltak, akik reménykedtek abban, hogy kisebb költséggel, nagyobb társadalmi munkával a park gondozása megoldható. Ebben elsősorban a főiskolai, egyetemi hallgatók közreműködésével számoltak. Több megállapodás is született a park kezelői és a hallgatók képviselői között. Hiábavalónak bizonyult azonban a kezdeti lelkesedés. Ezekből a kísérletekből egy-egy akció megszervezésére még futotta, de tartós megoldást

nem eredményeztek, mert az Egyetem hallgatói - figyelembe véve a vizsgaidőszakot és a nyári szünetet - csupán tavasszal és ősszel rendelkeznek 2-2 hónapon át olyan néhány órás késő-délutáni szabadidővel, amikor a park gondozásában segíthetnének. De e mellett még a szervezetlenség, érdektelenség is csökkentette a munkák hatékonyságát. Más utat kellett találni, miután több évtizedes próbálkozás nyilvánvalóvá tette mindenki számára, hogy a társadalmi munka egyedül nem lehet a park fenntartásának eszköze. A helyes út a park **teljes rekonstrukciója**, melyet azután a szakszerű **fenntartás** követ. A rekonstrukciós terv elkészítésére, népszerűsítésére, elfogadtatására önzetlen, a parkot szívügyének tekintő **megszállottak** kellettek. Mindig akadtak ilyenek!

A Mosonmagyaróvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1964. július 29-én felkérte Dr. Nagy György professzort, hogy készítse el a park felújítási tervét. Örvendetes, hogy a munkának lelkes segítői is voltak. Két fiatal erdőmérnök, Bellér Péter és Máté Károly (1964) felmérései alapján ekkor készült el a park újkori, léptékhelyes térképe, tartalmazva az utakat, épületeket és valamennyi fát. A park növényállományáról Peck J. Ágoston kegyesrendi tanár az 1870-es években már készített egy leírást (Major 1878), azonban közel 90 év múltával oly sok változás történt, hogy indokolt volt az új felmérés (2. melléklet), ami azóta is alapjául szolgál minden - a parkkal kapcsolatos - tervezésnek. Erre épülve készült el a park első rekonstrukciós terve (Nagy, Gyűrő 1965), ami a következő igényeknek kívánt eleget tenni:

- A terv alapján felújítandó park feleljen meg a város pihenni, felüldülni, sportolni, szórakozni vágyó lakossága igényeinek, és e mellett szolgálja az Agrártudományi Főiskola oktatási céljait.

- A park egyes részleteinek megfelelő alakításával lehetőséget kell biztosítani egy szabadtéri színpad és nézőtere

3. ábra. Szabadtéri színpad terve
(Terv és rajz: Borsa Mihály, 1965)

megépítésére (3. ábra), valamint gyermekjátszótér, olvasókert, esetleg zenepavillon (4. ábra) elhelyezésére.

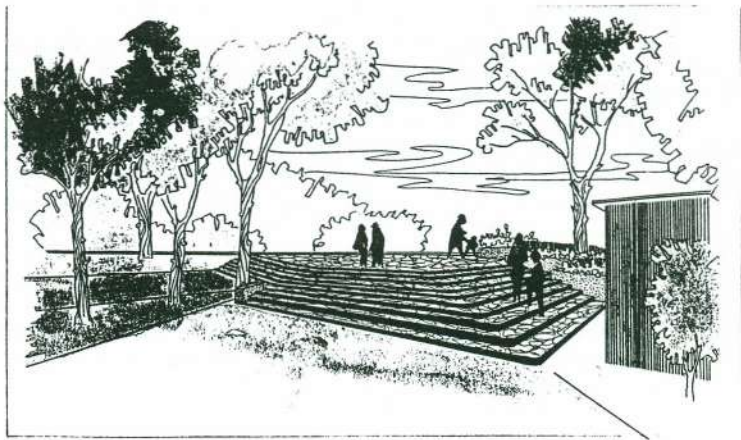
● A park és a parkot igénybe vevő közönség nyugalma érdekében a területen korlátozni kell a járműforgalmat, miért is a park Halászi úti bejáratát úgy kell kialakítani, hogy az csak gyalogos forgalmat tegyen lehetővé (5. ábra).

● A parknak a sportpályákhoz vezető útjait közvilágítással kell ellátni és úgy kell megépíteni, hogy a sportrendezvények alkalmával a közönség forgalmát - kedvezőtlen időjárás esetén is - képesek legyenek zavar-talanul lebonyolítani.

● A rekonstrukciós terv szolgáljon alapjául mindazon részletterveknek, amelyek a park területegységeinek a fejlesztésére a jövőben készülnek.

4. ábra. A ligeti zenepavillon terve
(Juhász Györgyi, Kincses Krisztina 1994)

5. ábra A "Május 1." liget főbejáratát képező lépcsősor
(Rajz: Borsa Mihály 1965)

A Mosonmagyaróvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1965 május 7.-i ülésén fogadta el a fenti célkitűzéseknek megfelelően kidolgozott tervet, és úgy határozott (43/1965.V.B.):, hogy még az évben készüljön el a sportcsarnokhoz és a sportpályákhoz vezető széles út, annak közvilágítása, valamint a park főbejáratánál a tervezett lépcsőrendszer. Az ősz folyamán pedig lehetőség szerint történjék meg bizonyos fák pótlása.

A határozat reménykeltő volt, azonban a folytatás igen szerényen alakult. A park növény- és állatvilágát kedvezően befolyásoló munkálatok nem történtek meg. A rekonstrukciós tervből 1965-ben elkészült a lépcső, de nem egészen a terv szerint. Az eredetileg mellvédszerűen kialakított, termésköböl falazott virágvályúk helyett előregyártott betonvályúkat helyeztek el, amelyek igen rövid idő alatt a Lajta habjaiban lelték "halálukat". Az elárusító bódé és annak későbbi bővítése sem szerepelt az eredeti tervben. A két aszfaltozott út 1976-ig megépült, a sportpályák előtti sétány is szilárd burkolatot kapott. Közben elkészült a kiépített utak mentén a közvilágítás is. A tervben szerepelt, de azóta sem készült el a játszótér, az olvasókert, a zenepavilon, a szabadtéri színpad. A park növényállománya és vele madárvilága is tovább pusztult.

Az akkori Hazafias Népfront városi szervezete kezdeményezésére ebben az időben alakult egy környezetvédelmi társadalmi munkabizottság a városi zöldfelületek hatékonyabb gondozásának szorgalmazására. Tagjai között olyan jeles személyek emeltek szót a "Május 1" liget ügyének felkarolása érdekében, mint Buszek Lőrinc, Dr. Czimer Gyula, Énekes Ferencné, Fittlerné Kiss Anna, Francia Vilmos, Dr. Gyúró György, Dr. Nagy György, Dr. Németh István, Pardavi Tibor, Posztós László, Dr. Sipos Árpád, Tóth Mihály, akik már 1976-ban kíváncsúnak tartották, hogy a park tartozzon a Városgazdálkodási Vállalathoz, abban bízva, hogy valódi gazda esetén remélhető lesz az állandó és szakszerű gondozás. Még az év decemberében a bizottság ülésén Dr. Nagy György professzor részletes tájékoztatást tartott a "Május 1" liget helyzetéről és rekonstrukciójáról (Nagy 1976), aminek nyomán felvetődött annak a gondolata, hogy a park természetvédelmi területté nyilváníttatásával adjanak nagyobb nyomatékot a munkáknak.

A gondolatot tett követte, s 1977. tavaszán Dr. Németh István, a bizottság elnöke és három tagja - Dr. Czimer Gyula, Dr. Nagy György, Dr. Sipos Árpád - kidolgozta és a Győr-Sopron Megyei Tanácshoz beküldte a bizottság nevében a mosonmagyaróvári "Május 1" liget természetvédelmi területté nyilvánítására vonatkozó javaslatát (Németh et al. 1977), alátámasztva a következő indoklással:

"Mosonmagyaróvár város jelenlegi közigazgatási területén, a vártól északra, a Lajta bal partján mintegy másfél

A keresgélés sikertelenségét követően - a Megyei Természetvédelmi Bizottság tanácsára - az Egyesület Elnöksége megbízta elnökét, Dr. Nagy György professzort a "Május 1" liget természetvédelmi területté nyilvánítására vonatkozó újabb javaslat kidolgozásával. Ehhez természetesen - mivel 20 év telt el a korábbi rekonstrukciós terv elkészülte óta - megint újabb terv készítésére volt szükség, amit (6. ábra) az új javaslat mellékleteként mostmár a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület nyújtott be a Győr-Sopron Megyei Tanácshoz (Czímber et al. 1989), leírva benne a javasolt természetvédelmi terület védelmet érdemlő értékeit.

A park növényvilága

A terület - klímazónák szerint - a ligeterdő klímaövében, florisztikai tekintetben pedig a szubatlanti jellegű Alpokalja körzetben fekszik, s az állományát képező fajok - midkét jellegnek megfelelően - jól reprezentálják a táj növényvilágát.

A parkerdő tavaszi aszeptusában tömegesen jelenik meg a tavaszi csillagvirág (*Scilla bifolia*), amit a bogláros szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*), orvosi tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*), medvehagyma (*Allium ursinum*), szagos müge (*Galium odoratum*), fürtös salamonpecsét (*Polygonatum multiflorum*) és a foltos kontyvirág (*Arum maculatum*) követ. Az aljnövényzetben gyakori még a gyöngyvirág (*Convallaria majalis*), farkasszőlő (*Paris quadrifolia*), gyömbérgyökér (*Geum urbanum*), a kisvirágú nebántsvirág (*Impatiens parviflora*), baktop (*Aegopodium podagraria*), citromfű (*Melissa officinalis*), enyves zsálya (*Salvia glutinosa*). A gyalogösvényeket, utakat gyakran szegélyezi a fekete peszterce (*Ballota nigra*), fekete üröm (*Artemisia vulgaris*), falgym (*Parietaria officinalis*), nagy csalán (*Urtica dioica*), a közönséges és pókhálós bojtorján (*Arctium lappa* és *tomentosum*), bürök (*Conium maculatum*), magas aranyvessző (*Solidago gigantea*), erdei varázslófű (*Circaea lutetiana*), erdei gyöngyköles (*Lithospermum purpureo-coeruleum*).

A Lajta - park felőli - partján sok a vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*), fekete nadálytő (*Symphytum officinale*), vízi csillaghúr (*Stellaria aquatica*), margitvirág (*Chrysanthemum vulgare*), foltos árvacsalán (*Lamium maculatum*), kányaszombor (*Alliaria officinalis*), nehézszagú gólyaorr (*Geranium robertianum*), hamvas szeder (*Rubus caesius*), egygyári seprence (*Stenactis annus*), galambbegy (*Valerianella locusta*), és turbolya (*Anthriscus cerefolium*).

Helyenként az erdő alját teljesen fedi a borostyán (*Hedera helix*). Leggyakoribb cserje a fekete bodza (*Sambucus nigra*) és a potenciálisan veszélyeztetett veresgyűrűsom (*Cornus sanguinea*). Található még kisebb mennyiségben fagyal (*Ligustrum vulgare*), kányabangita (*Viburnum opulus*), csíkos kecskerágó (*Evonymus europaeus*), húsos som (*Cornus mas*), és az ugyancsak potenciálisan veszélyeztetett galagonya (*Crataegus monogyna*).

A Lajta partján helyenként tömeges az Alpokból lehúzódo bíbor nebántsvirág (*Impatiens glandulifera*). Nagyon ritka viszont a védett jerikói lonc (*Lonicera caprifolium*).

Faállományának 90 %-a értékes (hegyi juhar - *Acer pseudo-platanus*; vadgesztenye - *Aesculus hippocastanum*; fekete és szürke nyár - *Populus nigra* és *canescens*) vagy igen értékes (gyertyán - *Carpinus betulus*; bükk - *Fragus silvatica*; magas kőris - *Fraxinus excelsior*; luc - *Picea excelsa*; fekete és erdei fenyő - *Pinus nigra* és *silvestris*; platán - *Platanus orientalis*; kocsányos tölgy - *Quercus robur*; kislevelű hárs - *Tilia cordata*; hegyi szil - *Ulmus scabra*) fafajok jelentős számú egyedeiből áll.

Figyelemre méltó Kevey, Czimer (1984) megállapítása, miszerint a parkerdő - aminek jelentős része eredetileg tölgy-kőris-szil ligeterdő - felsorakoztatja a Szigetköz jellegzetes növényfajainak és növénytársulásainak jelentős részét. Ismeretes, hogy a Duna elterelése miatt a Szigetköz növényállománya veszélybe került. A később megépített fenékküszöb valamit javított Szigetköz vízellátását, de ennek hosszú távú hatása még nem ítéltető meg. A megváltozott talajnedvességi viszonyok miatt egyes fafajok eltűnőben vannak. Ajánlatos lenne - írják a szerzők tudományos közleményükben (Kevey, Czimer 1984) - a Szigetközből olyan veszélyeztetett fafajokat áttelepíteni, amelyek a parkból hiányoznak, s ezzel a park a Szigetköz génrezervátumaként is szerepelhetne.

A park madárvilága

A parkot teljes egészében lakott terület veszi körül. Jelentős a gyalogos és jármű, időnként a gépjármű forgalma, de a park méretei sem biztosítanak megfelelő életteret az emlősök számára. A madarak közül is elsősorban az odulakók azok, amelyek nagyon jó fészkelő helyet találnak a park nagyobb részét kitevő öreg fákban. A cserjeszint alkalmas egyéb hasznos énekes madarak fészkelésére. A leggyakoribb fészkelő fajok a

parkban: csuszka, énekes rigó, nyaktekercs, kék és szécinege, csóka és vetési varjú.

A varjak régebben hatalmas tömegben lepték el a parkot, kedvenc fészkelő helyük volt. Az 1970-es évek elején "véres" hadjárat indult ellenük. Lényegében minden fészket szétlőttek, sikerült ily módon a varjak okozta kellemetlenségektől megszabadulni. A varjak így fészkelésükben megzavarva, elhagyták a parkot.

Az Egyetem kollégiumában működő "Fekete István" Kör tagjai alapvető feladatuknak tekintik a Szigetköz egyedülálló flórájának és faunájának megismerését (Németh 1993). Természetes, hogy e törekvésük már évek óta kiterjed "otthonuk", a kollégium előtt elterülő Wittmann Antal park növény- és állatvilágának a tanulmányozására is. A Kör két tagjának - Ódor Béla és Szabó Ferenc egyetemi hallgatóknak - a megfigyelései 1996. tavaszára a park madárállományának közel teljeskörű felméréséhez vezettek, aminek eredményét - az először itt közölt - kimutatás tartalmazza (4. melléklet).

A Gazdászfa

Egy kedves emlékü fájával lett szegényebb 1986-ban a liget. A park főbejáratától induló gyalogút közepe táján, bal oldalon, évszázadig dacolt az idővel az óriási jegenyenyár. Mérete és kora miatt érdemes arra, hogy emlékezzenek rá, de különleges helyet vívott ki magának az "akadémi" hallgatói körében is! A mindenkori elsőévesek - a gólyák - hallgatóvá fogadásának tréfás helyszíne volt, és egy-egy sikeres vagy sikertelen vizsga után is hódoltak kultuszának, "férfiasan" vagy koszorúval. Az óvári gasztdász-társadalom tagjai sorába fogadta a Gazdászfát! A befogadás őszinte érzésből fakadt és a fa köszöntése hagyománnyá vált. Az öreg gazdászok évfolyamtalálkozóinak szintén egyik mozzanata volt a Gazdászfa megkoszorúzása.

Majd, amikor a fa pusztulásnak indult, és hatalmas odu tátongott rajta, egy szombat éjszakán - ki tudja, miért - az odúban rakott tűz vagy az oda gondatlanul dobott égő gyufa lángra lobbantotta a famatuzsálemet. A tűz olthatatlan volt, mert a fa - már belül üreges - törzse kéményként segítette az égést. Reggelre a kiégett csonk életveszélyesen meredt az égnek! Még időben végzett beavatkozással - az öreg betömlésével - élete meghosszabbítható lett volna, de megóvására a hallgatók is csak már teljes pusztulása után fogtak össze. Váltott

hallgatói őrség - ideig-óráig - még elődázta az elkerülhetetlent, de ki kellett vágni. Dőlteben az útjába került derékvastagságú fákat is gyufaszálként roppantotta össze!

A Diákönkormányzat határozata értelmében a fa törzsének egy darabját a kollégium előtt üvegvitrinben helyezték el. Tábla, felirat nem tájékoztatja az utódokat a vitrin titkáról, így a szemlélődő csak találgathatja, mi lehet a belézárt fa ilyen megbecsülésének oka? Helyére újat ültettek, de a fiatal fácska - gondozás híján - kipusztult. Kár, mert ezzel egy szép hagyomány is odaveszett!

Az újabb rekonsrukciós terv

A megyéhez benyújtott javaslat (Czimer et al. 1989) mellékletét képező rekonsrukciós terv (Márcis, Jávör 1986) - támaszkodva a korábbi tervre (Nagy, Gyúró 1965) és az azóta készült felmérés (Kevey, Czimer 1984) eredményeire - megállapítja, hogy a terület még ma is a város legértékesebb zöldfelülete, de növényanyaga részben előregedett, részben elvadult, elgyomosodott; a park használhatósága meg sem közelíti az adottságaiból következő lehetőségeket.

A rekonstrukció által megoldást nyerne az értékes növényállomány védelme és a kiöregedett növényállomány felújítása, s olyan funkciókat kaphatna a park, amelyek sokoldalú használhatóságát tennék lehetővé.

A növénytársulások figyelembe vételével a terv a parkot négy részre tagolja:

- szigetközi vegetáció,
- oktatási célokat szolgáló növénytársulások,
- parkerdő,
- intenzív park.

A tervezők szükségesnek tartották, hogy a park szolgálja az **oktatást**, legyen tere a **pihenésnek**, a **szabadtéri játékoknak**, a **sétának**, **napozásnak**, **sportolásnak**. Szorgalmazták a szabadtéri színpad megvalósítását. Kíváncsún tartották a nyári kertvendéglő működését, de hangos zene nélkül. Felfogásukban a sportpályák a park szerves részét képezik. Tervezték még tornapályát, lovagló utat. Fontosnak tartották a Lajta-holtág megtisztítását, benne élő vízfelület létesítését. E szerint a holtág alsó vége - az élővíz biztosítására - nyitottan csatlakozott volna a Lajtához.

A parkot - tervezési szempontból - három övezetre osztották (7. ábra):

- védőövezet,
- megtervezett terület,
- tervezendő terület.

A terv tartalmazza a rekonstrukció során szükséges tennivalókat. Ezek közül a legfontosabbak:

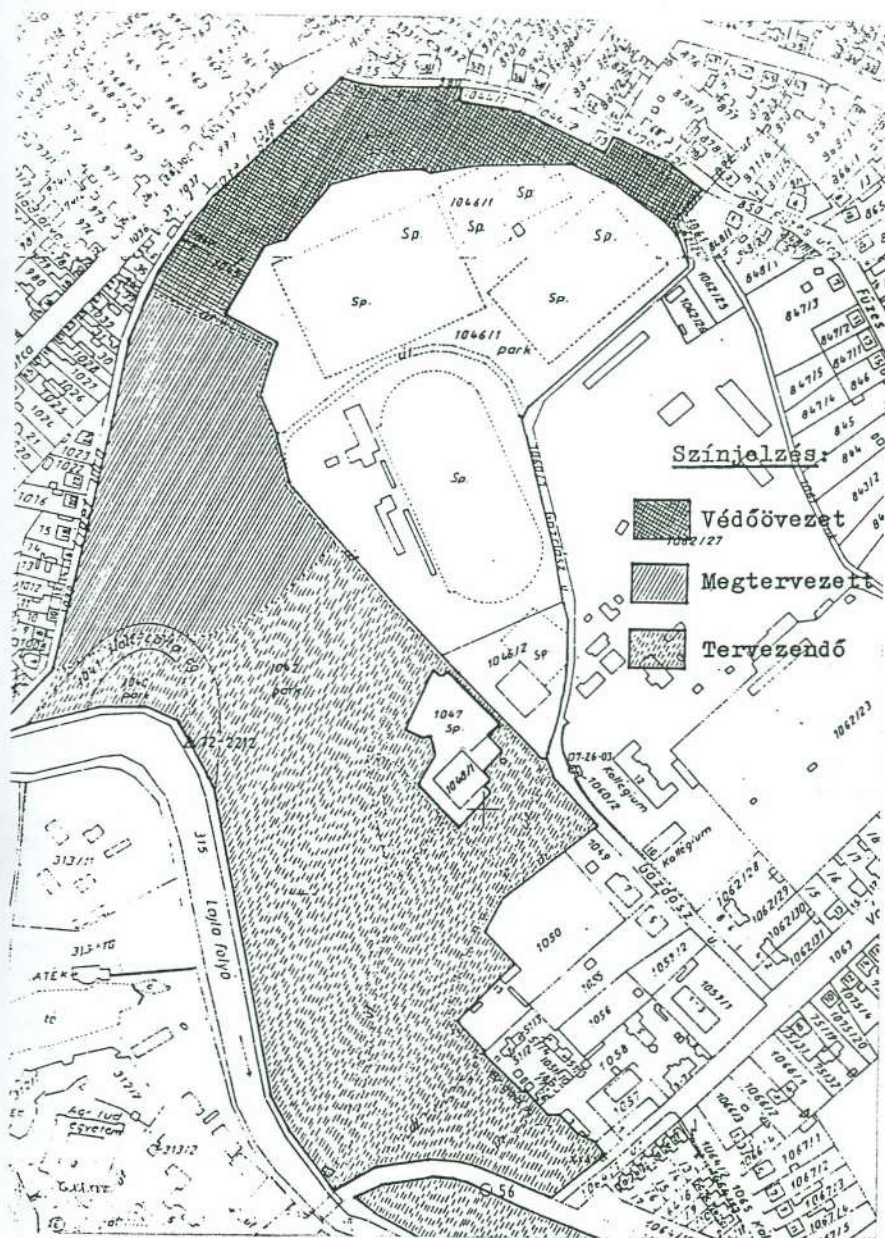
- Szigetköz élővilágának bemutatása - génbank;
- ivókutak, kerti bútorok, W.C.-k létesítése;
- a közvilágítás felújítása;
- közlekedési anarchia megszüntetése - egyirányúsítás;
- kerékpárút létesítése;
- a motoros közlekedés kitiltása;
- a sportpályák számára saját parkolók létesítése;
- a sétányok elnevezése híres akadémiai személyiségekről.

A növénykiültetési tervben egyaránt megtervezték a lombkorona, a cserjeszint és a gyepszint felújítását. A madarakról etetők, mesterséges odúk kihelyezésével kívántak gondoskodni. Tervezték még a teljes terület körbekerítését, minden bejáratnál kapuval. Ez kizárta volna a motoros forgalmat, az illegális szemétkerakást, a szélek elbirtoklását, csökkentette volna a rongálásokat. Elképzelhetőnek tartották, hogy éjszakára akár teljesen lezárják a parkot.

A teljes rekonstrukció tervezett költsége - 1986-os árakon számolva - 65,7 millió Ft volt. A költségek társadalmi felajánlásokkal - amivel a tervezők számoltak - csökkenthetők, de az ütemekre bontás is segíti a megvalósíthatóságát. A három ütemben tervezett munkálatok befejezésének időpontját 1995-ben állapították meg.

Sajnálatos, hogy ez a szép munka sem valósult meg, de kárba azért nem veszett! Egyrészt azért, mert egyes elemei a parkfenntartás során azóta is hasznosíthatók; másrészt azért, mert a tervdokumentáció is jelentősen hozzájárult a "Május 1" liget természetvédelmi területté nyilvánításához és nélkülözhetetlen forrása lett a további rekonstrukciós törekvéseknek.

Az 1/1990 (02.19.) számú megyei rendelet - 1990. március 1-i hatállyal - természetvédelmi területté nyilvánítja a mosonmagyaróvári "Május 1" ligetet azzal a céllal, hogy a területén található természetes növény- és állatvilág - a termőhelyének, illetve élőhelyének fenntartása, védelme, szükség szerinti helyreállítása révén - megőriztessék (Győr-Sopron Megyei Tanács 1990).

7. ábra. A "Május 1" liget javasolt természetvédelmi területe
(Czimer et al. 1989)

A terület rendeltetését a jogszabály a következőképpen határozza meg:

- őrizze meg a parkerdő jellegzetes képét és a faállományában még meglévő természeti értékeit

- biztosítsa a védett madarak háborítatlan fészkelését, táplálkozási helyét

- biztosítsa a tudományos kutatáshoz szükséges természeti feltételeket

- a természeti értékek oktatási, ismeretterjesztési célú bemutatásával, a természetben történő élményszerzéssel és felüdüléssel szolgálja a közművelődést és pihenést

- szolgálja a - természeti értékek megismerése céljából - parkot látogatók igényeit, segítse elő a szabadidő egészséges és kultúrált felhasználását

A rendelet szerinti védelmi előírásokból csak a legalapvetőbb néhány:

- a természetvédelmi terület fenntartását, kezelését, fejlesztését és a - céljainak megfelelő - kutatási tevékenységet összehangoltan és tervszerűen kell végezni

- nem szabad olyan tevékenységet folytatni, olyan létesítményt elhelyezni és üzemeltetni, ami a terület jellegét, illetve rendeltetésének betöltését zavarja vagy veszélyezteti

- a megengedhető közúti forgalmat és egyéb tevékenységet a természet- és tájvédelem érdekeinek figyelembe vételével, azok sérelme nélkül kell végezni

- a természetvédelmi területhez csatlakozó, de védetté nem nyilvánított területek kezelői tevékenységük során kötelesek a természetvédelmi előírásokat figyelembe venni.

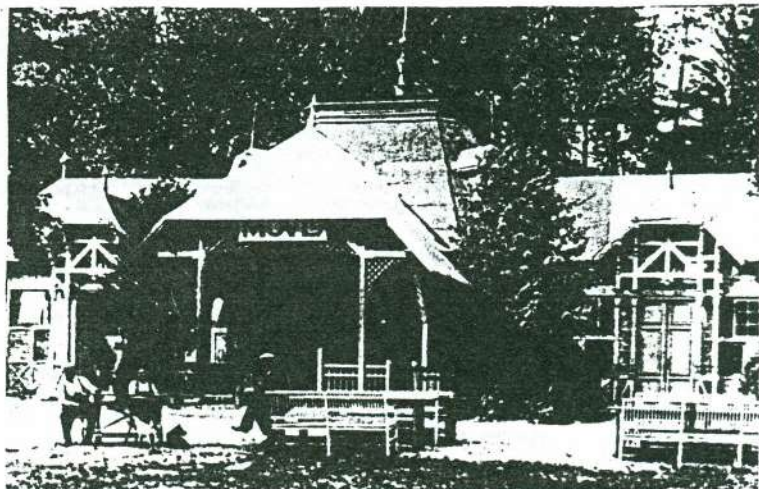
Végezetül a rendelet úgy intézkedik, hogy a természetvédelmi terület értékeinek megóvásával, őrzésével, fenntartásával és helyreállításával kapcsolatos feladatokat a Mosonmagyaróvári Városi Tanács gyakorolja, a feladatok ellátásának költségeit pedig a költségvetésben kell elő-irányozni (Rendelet 3.§).

Bizony, a park történetében igen jelentős volt a védetté nyilvánítás. A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület Matusz Péter terve alapján TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLET feliratú táblákat is készíttetett (lásd a külső borítón) - ezt a megyei rendelet kezelési utasítása is előírja - és kihelyeztette a park

bevezető útjainál, hogy mielőbb váljék köztudottá a terület megváltozott státusza, ami azóta is hivatkozási alapul szolgál a parkvédők számára.

Rövidesen szükség is volt erre, mert az 1990-es évek elején újabb tárfoglalási igénnyel jelentkeztek a "Május 1." liget - mostmár védetté nyilvánított - mintegy 15 hektárnyi területével szemben. Egy külföldi érdekeltségű cég mini golfpályát kívánt létesíteni annak kiszolgáló létesítményeivel együtt éppen a - szigetközi vízi növénytársulás számára már régóta rezervátumként tervezett - Lajta holtág területén. Más alkalommal egy tervező vállalat - kellő tájékozottság hiányában - a park nagy tisztásán, a lehetséges szabadtéri színpad és nézőtere helyén, körbekerített, nehézjárművek számára kialakított betonúttal körbevett biológiai szennyvíztisztító telep létesítését tervezte. E szándékot mindkét esetben a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület Elnökségének - a természetvédelmi területi védettségre történt hivatkozása alapján hozott - határozata hiúsította meg. A "Május 1-" liget védetté nyilvánítását kimondó megyei rendelet tehát kezdett élni és hatni!

Jelentkezett dícséretes igény is. A park nagy tisztása szélén a - pihenő és szórakozó helyként működött pavillon (5. kép) helyén 1985-ben felépült - PARK BÜFÉ tulajdonosa már egyenesen a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület Elnökségéhez fordult, és tervrajzokkal alátámasztottan kért hozzájárulást ahhoz (Lampért 1991), hogy vendéglője környezetét - saját költségén -

5. kép. Kerti pavillon
(Fotó: Lenzsér Imre archívumából)

felújítsa, parkosítsa, természetesen vállalva annak szakszerű fenntartását is. A vendéglő környezete azóta is kultúrált, tetszetős, ami - sajnos - csak oázisnak tűnik a 15 hektárnyi területen.

A park tovább pusztult, és "Ez a pusztulás megbontotta a biológiai egyenmsúlyt, ami a növényállomány felső, középső és alsó szintjén elhelyezkedő növényzet harmonikus együttélését biztosította, s előrevetítette árnyékát ... a benne élő értékes madárállomány pusztulásának is" - áll a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület Zöldfelületi Szakosztálya 1992. évi tavaszi parkszemléjének emlékeztetőjében (Lángné 1992).

Újabb reményt keltett, amikor 1993-ban elkészült Mosonmagyaróvár Általános Rendezési Terve, ami többek között azt is leszögezi, hogy a park ugyan 1990 óta megyei szintű természetvédelmi terület, de értékes növényállományának a karbantartottsága fejlesztendő, sőt megvizsgálandó a park országos szintű védetté nyilvánításának feltétele is.

A sok jó szándék, az elkészült rekonstrukciós tervek sorra zátonyra futottak. Az egész munka akkora összeget igényelt, hogy annak előteremtése még évekre elosztva sem látszott előteremthetőnek. Ezt érzékelve, a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület az 1993. évi szemléjére alapozva szakvéleményt készített (Nagy 1993) és kérte a Polgármesteri Hivatalt a legsürgősebb, életmentő munkák elvégzésére.

A szemle során ugyanis megállapítást nyert, hogy a park mintegy 1,8 hektáros északnyugati részlete - ami az egész park számára nyújt védelmet az északi, északnyugati erős szelek ellen - olyan rossz állapotban van, hogy legalább alkalmi sürgős kezelés és állománypótlás nélkül pár éven belül ki fog pusztulni, s ez a park egész növényállományát fogja veszélyeztetni.

A szakvélemény megtette hatását, s - a Polgármesteri Hivatal megrendelésére - a Városüzemeltető és Fenntartó KFT soron kívül kezelésbe vette a park kritikus állapotban lévő védőövezetét; a kiszáradt, illetve a fagyönggyel súlyosan fertőzött fákat eltávolították, sok fát megszabadítottak a rácsavarodott borostyántól, s a hiányok pótlására 315 db fát (hárs, juhar, kőris, nyír, vadgesztenye, vöröstölgy) ültettek el. Ez a - mintegy 300 000 Ft értékű - sürgős beavatkozás természetesen nem helyettesítette az egész park gondozásba vételét, mégis az egész növényállomány védelme érdekében nélkülözhetetlen volt.

A Wittmann Antal park

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület közgyűlése már 1991-ben kéréssel fordult a Polgármesteri Hivatalhoz, hogy a "Május 1." liget - megteremtőjéről - Wittmann Antalról nevezessék el (Nyerges 1991). Később a javaslat azzal egészült ki, hogy a parkon átvezető főút Haberlandt-sétány nevet kapjon.

Az Egyesület Propaganda Szakosztálya ugyanis helytörténeti kutatásai során megállapította, hogy Haberlandt Goottlieb, a növényi szövettenyésztés elméleti alapjainak a kidolgozása révén világhírűvé vált tudós, Magyaróvár szülötte (Nagy 1994, 1995). A nagy tudós Berlinben, 1945-ben halt meg, ezért halála közelgő 50. évfordulójára az Egyesület kezdeményezte egy méltó megemlékezés megrendezését. Ennek szervezésére alakult meg - a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület, a Magyar Növényi-Mikro-szaporítók Egyesülete, a Mosonmagyaróvári Városi Önkormányzat és a Pannon Agrártudományi Egyetem Mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Kara képviselőiből - a Haberlandt Emlékbizottság (Anonym 1994, Jámborné 1995).

A bizottság az évforduló alkalmából rendezendő emlékülés, kiállítás (MVE 1995) és nemzetközi tudományos konferencia (Anonym 1995) mellett javasolta, hogy a parkban - ami Haberlandt Goottlieb kedvenc gyermekkori játszóhelye volt (Haberlandt 1933) - állíttassék fel a tudós mellszobra; a park főútja pedig Haberlandt-sétány nevet kapjon, utalva ezzel egyúttal az édesapára, Haberlandt Frigyesre, az egykori Mezőgazdasági Akadémia híres professzorára is (Walleshausen 1993). Így történt, hogy Mosonmagyaróvár Város Önkormányzata 1994. július 1-i hatállyal a parkot Wittmann Antal parknak, a fősétányt pedig Haberlandt-sétálynak (Tardy 1996) nevezte el, s ezt később kihelyezett táblákkal is közhírré tette (6. kép). Ezzel a határozattal a park - nevében - visszatért alapítójához, Denglázi Wittmann Antal jószágkormányzóhoz (Moldoványi 1994).

Igaz, mostmár a név is kötelez, de - pénz hiányában - ez még mindig nem teremtette meg a már elkészült komplex rekonstrukciós tervek, s ezzel az egész park gondozásba vételének lehetőségét. Hasonló volt a helyzet a mosoni Rudolf liget esetében is, ahol szintén olyan ötletekre lett volna szükség, amelyek a park egy-egy - kisebb költséggel megvalósítható - részletének helyreállítását célozzák. Ezért a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület ilyen céllal javasolta, hogy hirdessen a

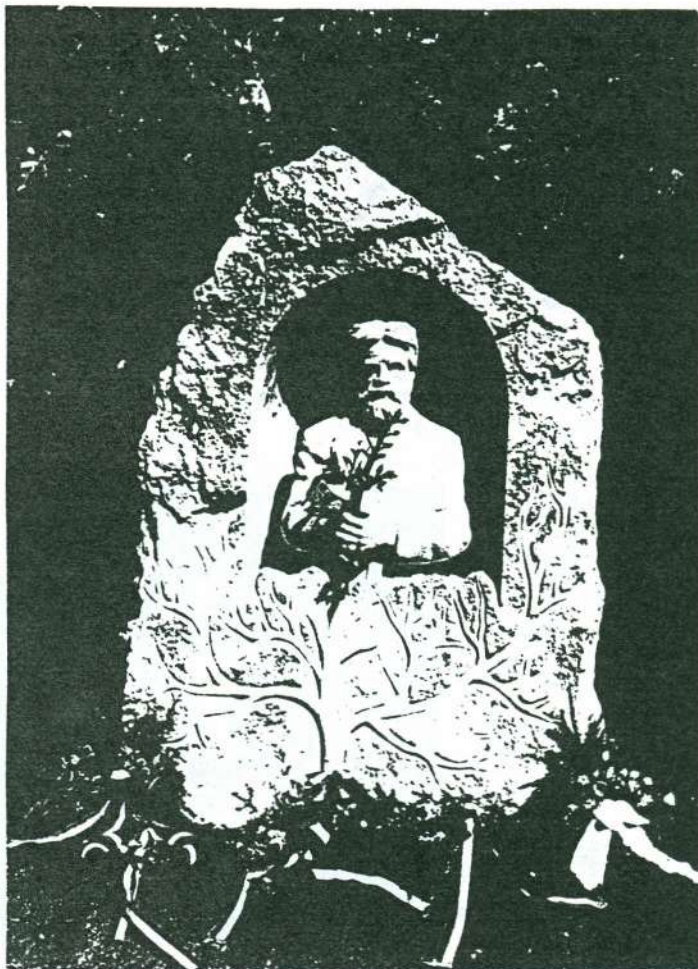
Polgármesteri Hivatal a Kertészeti Egyetem diplomadolgozatot készítő kerttervező hallgatói számára mind a Wittmann Antal park, mind a Rudolf-liget részletekben történő felújítására vonatkozó ötletpályázatot. A pályázat kiírása megtörtént (P.H.1994), s azévnnek a nyarán tíz kertervező hall-gató egy héten át járta és tanulmányozta a két területet, hogy minél jobb ötletekkel segíthessék a város értékes parkjainak a megújulását. A Wittmann Antal parkra vonatkozóan beérkezett pályaművek közül a Kunczly Ádám, Schmidt Aranka, Szloszjár Judit és a Juhász Györgyi, Kincses Krisztina által készített terveket ítélte a bíráló bizottság a legjobbaknak (K.M. 1994) a leendő Haberlandt szobor előtti térség rendezésére, a Lajta-holtág vízirezervátummá alakítására, az egykori gyermekjátszó-tér helyreállítására, valamint a Háromszög-kápolna felújítására kidolgozott ötleteikkel.

6. kép. A park új névtáblái

A Haberlandt-emlékmű

Az Önkormányzat, azon túl, hogy döntött a Haberlandt Emlékülés támogatásáról, hozzájárult a szobor felállításához, határozott annak anyagi támogatásáról. Ugyanakkor a képviselő-testület kötelezettséget vállalt a parkban tervezett karbantartási és felújítási munkák 1994. évi végrehajtásáról és

7. kép. Emlékmű Haberlandt Gottlieb, Magyaróvár szülötte
- a növényi szövettenyésztés elméletének megalapozója -
tisztelőjére.

Halálának 50. évfordulójára állíttatta a
Haberlandt Emlékbizottság

arról, hogy különösen a sétány és a leendő szobor környezetét - együttműködve a Haberlandt Emlékbizottsággal - a nemzetközi esemény-sorozat időpontjára méltóképpen rendbe hozza. A felújítás során - a légvezeték helyett - új, korszerű, földkábeles közvilágítás készül és új padok kerülnek kihelyezésre.

Így következett el 1995. szeptember elseje, amikor a Wittmann Antal parkban, a szakadó eső ellenére 23 ország képviselői vették körül Rajki László szobrászművész leplezésre váró alkotását, Haberlandt Gottlieb - 12 tonnás, édesvízi mészkőből faragott - mellszobrát, kezében feslő leveles bronz ággal (7. kép). A hatalmas platánfák alatt álló emlékművet a világhírű tudós unokája, Dr. Haberlandt Walter professzor leplezte le, majd a koszorúk elhelyezése után - a Haberlandt Emlékbizottság nevében - Dr. Nagy György professzor adta át Stipkovits Pál polgármesternek, és így jelképesen a városnak, a park első műalkotását (Nagy 1996).

A Háromszög-kápolna

A Lajta bal partján, a Wittmann Antal park legértékesebb, Kálnoki út menti, déli részletében, kis magaslapon található az a kápolna (8. kép), ami egykor a máriakálnoki "csodaforrás"-hoz zarándokló magyaróvári és lucsonyi hívők gyülekező helye volt.

A 18. század elején emelt kisméretű alkotás egyenlő szárú háromszög alaprajzú. Nincs ajtaja, csak két ablaka van, azon át betekintve látható a szintén korabeli festett kőszobor: Madonna, karján a Kisdédde. Az egész építményt kovácsolt-vas kerítés veszi körül; északi oldalán kapu.

8. kép. A Háromszög-kápolna

A kápolna környezete, de maga az épület is hosszú ideje elhanyagolt volt, mígnem a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület tervbe vette felújítását. Városszépítő Szakosztálya a kápolnát, Zöldfelületi Szakosztálya a környezetét rendezte. 1997-ben, részben a polgárok által az Egyesület támogatására felajánlott személyi jövedelemadójuk 1%-ából (Anonym 1998), részben tagjai társadalmi munkájával. Az Egyesület 1998. tavaszán - kis ünnepség keretében - mutatta be a város érdeklődő polgárainak a szépen felújított kápolnát, amit Nagy József esperes-plébános ez alkalommal újrászentelt (V.I.1998).

A búcsújárás ezen az útvonalon már régen megszűnt. Komp sincs már, amivel át lehetne kelni a Mosoni Dunán. A gyülekező hely elvesztette funkcióját, de egy-egy csokor virággal máig többen felkeresik. A közel kétszázéves, ritka helytörténeti emlék, a Háromszög-kápolna a Lajta-part kis magaslatán ismét a régi szépségében látható.

A Lajta-holtág

Már korábban írtam arról, hogy a Lajta-holtágot évek hosszú sora alatt - tiltva, illegálisan - teljesen betöltötték háztartási és építészeti szeméttel, hulladékkal.

Kevey, Czimber (1984) írják, tudományos közleményükben, hogy "A parkerdőben külön figyelmet érdemel a Lajta-holtág, ahol nagyon jól megfigyelhető, illetve egy kis beavatkozással kialakítható a növénytársulások zonációja: lebegő Hínár (*Lemno-Utricularietum*), gyökerező hínár (*Sparganio-Batrachietum fluitantis*), nádas (*Scirpo-Phragmitetum*), mocsári sástársulás (*Caricetum acutiformis-ripariae*), bokorfűzes (*Salicetum purpureae*), fűz-nyár ligeterdő (*Salicetum albae-fragilis*), s végül tölgy-kőris-szil ligeterdő (*Fraxino pannonicae-Ulmetum*). Bizonyos láposodási folyamat is megfigyelhető, így idővel töredékes fűzláp (*Calamagrosti-Salicetum cinereae*) vagy égerláp (*Thelypteridi-Alnetum*) is kialakulhat". Ezen a kis területen 1984-ben még számos szigetközi növénytársulás volt található, s ezért is alakult ki az a - ma is érvényes - elképzelés, hogy a holtág kitisztításával, felújításával és szigetközi vízi, vízparti, vízközei növényfajok betelepítésével azok kis rezervátumát lehetne itt létrehozni, ahogy erre már az 1986-ban készült koncepcióterv is utalt (6. ábra). Öröm volt értesülni róla, hogy a város Önkormányzata által életre hívott "Mosonmagyaróvár Környezetvédelméért" Közalapítvány - Láng István főmérnök elnökletével működő - kuratóriuma hozzákezdett a terv megvalósításához.

A KISALFÖLD 1998. május 6-i száma - "Víz került a Lajta-holtágba" címmel - tájékoztat arról, hogy a Közalapítvány - az Észak-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság, a Vízügyi KFT és a Rekultív KFT közreműködésével - felszámolta a holtágban az illegális szeméttlerakót, ami a park védettségét veszélyeztette. Így a rehabilitáció révén sikerült egy Lajta-mellékágot - a főmederrel helyreállított közvetlen kapcsolat útján - újra élővé varázsolni. A Lajta magyarországi szakaszán ez volt az első helyreállított mellékág.

A hivatkozott cikk arról is szól, hogy a rehabilitáció keretében elvégzett munka összértéke több, mint 3 millió forint, amiből csak a szemét eltakarítása mintegy másfél milliót tesz ki.

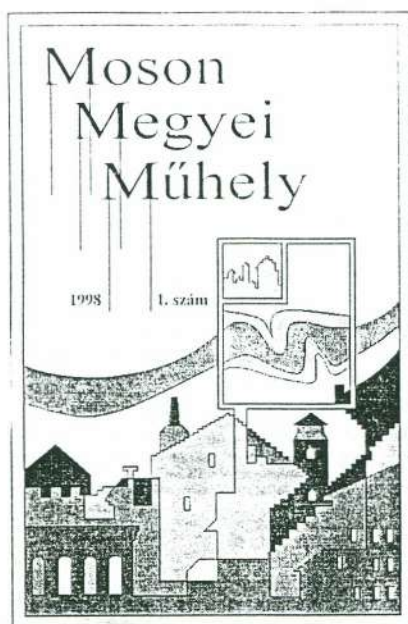
A munka teljes befejezése a természetvédelmi tanösvény kialakításával és a hiányzó szigetközi növényfajok betelepítésével ez év szeptemberében várható.

Zárszó

A park ügye végre elmozdult a holtpontról! Úgy tűnik, nem volt hiábavaló sokak fáradozása. A sok papírmunka után a helyszínen is érzékelhető változás történt. Sajnos, mindig vannak gátlástalan vandálok, vagy inségből törvényt szegők, ezért és az 1995/96-ban megszorodott falopások miatt szükség lenne a parkfenntartók állandó jelenlétére. Régi igazság, hogy "Gazda szeme hízlalja a jószágot!". Minden szemlénél le- és feliratnál hatékonyabb, ha van, aki szívügyének tekintve a feladatot - megfelelő javadalmazás mellett és a hovatartozást jelző egyenruha védelmében - a napi teendőket, szerszámmal a kézben, elvégzi.

Az évfordulók jó alkalmat jelentenek a közösségben - a város polgáraiban - rejlő erők mozgósítására, összefogására. Jeles alkalmakra, hagyományosan, emlékfát ültetnek, emlékparkot építenek. A derék magyaróváriak 1898-ban, 100 éve, Erzsébet királyné halálára, tölgyek, fenyők ültetésével emlékligetet telepítettek (Darányi 1899). Sajnos, ma már csak a régi térképeken fedezhető fel a helye. Nem elég az egyszeri lelkesedés, az "újszülöttet" ápolni, gondozni, felnevelni is kell! A Milleneumra az országban több, mint 2,5 millió fát ültettek!

Államalapításunk ezeréves évfordulója 2000-ben lesz. Szép lenne, hogy az akkor közel 200 éves park egészségesen, szépen megújulva nézhetne jövője elé, s nem kellene attól tartania, hogy a város elhagyja, felfalja! A parkban felüdülést kereső szentanuja lehetne annak, hogy "az egész ... szemet gyönyörködtető angolkertté változott", és méltó nagynevű alapítójához, **denglázi Wittmann Antalhoz.**

A Mosonmegyei Történelemtanárok Egyesülete kezdeményezésére, a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület közreműködésével 1998. őszén új folyóirat jelenik meg, a

Moson Megyei Műhely.

A szerkesztők célja lehetőséget biztosítani a városban és környékén egyre nagyobb számban alakult egyesületeknek a bemutatkozásra és publikálásra, segítve ezzel közkinccsé tenni a régióban felhalmozódott ismeretanyagot, tudást és megismerni az azt művelő embert.

Az új folyóirat - címében - a hajdani Moson megyét nevezi meg. Ebből következik, hogy - az európai régiók szellemi együttműködése keretében - a határainkon túli területek hasonló törekvései számára is nyitva áll a közlés lehetősége. Az első számban német összefoglalók jelzik a "határtalanság"ot. A régiókban született, bármely tudományterülethez tartozó és közérdeklődésre számot tartó téma szerepelhet hasábjainkon, származzon az az itt született vagy itt működött nagy elődeinktől, vagy köztünk élő búvárkodóktól. A cikkek segítsék a táj jobb megismerését, értékeinek, eredményeinek közkinccsé tételét.

A közlés feltétele a tudományos színvonal, de nem kizáró ok a nem helyi téma. Az első szám tematikája az alapító egyesületek arculatából következik.

A kiadvány önfennartató kíván lenni, bízva leendő olvasói érdeklődésében és támogatásában. Elfizetni a Mosonmegyei Történelemtanárok Egyesülete tagjainál (Kossuth Lajos Gimnázium, Gorkij utca 4.), a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület titkárságán, (Engels Frigyes út 14., kedden 15-19-óra között) vagy közvetlenül bankon keresztül (hazaiak a Halászi Takarékszövetkezet magyaróvári fiókjában, a külföldiek az Erste Bank, Halbturn, Blz. 20902; Kto-nr 0500-501028) lehet.

Irodalomjegyzék

- Anonym (1994): Park- és sétánynévadó. Győr. Kisalföld. (49)160.
- Anonym (1995): Proceedings Conference on Plant in Vitro Culture. Mosonmagyaróvár September 1-3. 1995. In Memory of the 50th Anniversary of Gottlieb Haberlandt's Death.
- Anonym (1998): A városvédők érdeme. Győr. Kisalföld. Lajta-press. Febduár 10.
- Anonym (1945): Nemzeti Bizottsági Iratok. Megyei Levéltár, Mosonmagyaróvár.
- Balás Árpád (1890): A Magyar-Óvári Gazdasági Tanintézet 1836. évi állapotának leírása egy remekíró tollából. Magyar-Óvár. Czéh Sándor Könyvnyomda. 6, 10.
- Ballagi Géza (1897): A magyar nemzet története. Budapest. Atheneum Kiadó. 50.
- Bellér Péter, Máté Károly (1964): Mosonmagyaróvár "Május 1." liget helyszínrajza. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület tervtára.
- Czímber Gyula, Nagy György, Nagy Mihály (1989): Javaslat Mosonmagyaróvár Természetvédelmi Terület létesítéséről. Kézirat. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület irattára.
- Czvetkovics Ferenc (1930): Magyarország mezőgazdasági szakoktatása. Budapest. Pátria Kiadó. 180-181, 208.
- Darányi Ignác (1899): Erzsébet királyné emlékfái. Pallas Rt. Nyomdája. Budapest.
- Deininger Imre (1878): Moson megye mező- és erdőgazdasági irányának általános átnézete in "Mosony megye monográphiája". (1). Magyar-Óvár. Czéh Sándor Nyomda.
- Gonda Imre, Niederhauser Emil (1987): A Habsburgok. Budapest. Gondolat Kiadó. 163,350.

- Győr-Sopron Megyei Tanács (1990): Az 1/1990 (II.19.) számú rendelete a Mosonmagyaróvár "Május 1." liget védetté nyilvánításáról. Tanácsrendelet.
- Haberlandt Gottlieb (1933): Erinnerungen. Berlin. Verlag von Julius Springer.
- Hamman Brigitte (1987): Habsburg lexikon. Budapest. Új Gênio sz Kiadó.
- Husz János (1981): Mosonmagyaróvári Gazdászok Sportjának 100 éve. (1881-1981). Kézirat.
- Jámborné Benczúr Erzsébet (1995): Mérő földkő az Európába vezető úton. Budapest. Kertészet és Szőlészet. 41:2.
- Kanyó Mihály (1821): Grundriss der Prädien Albertau, Henriettenau und Carlau. Wien. (Dr. Egresi György magángyűjteménye).
- Kettinger Gyula, Nagy Frigyes, Tímár Lajos (1991): A magyar-óvári nagybirtok története. Budapest. TARTALOM KFT.
- Kevey Balázs, Czimmer Gyula (1984): A mosonmagyaróvári "Május 1." liget kapcsolata a Szigetköz természetes növénytakarójával. In "A mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Kar Közleményei" (Szodfridt Gyula szerk.) (26) 6: 235-255
- K.M. (1994): Tervek már vannak, a többi a jövő feladata. Győr. Kisalföld. (49) 279.
- Lampért Ferenc (1991): A Wittmann Antal parki vendéglő környezetrendezési terve. MVE tervtára.
- Láng Ágostonné (1992): Emlékeztető a Zöldfelületi Szakosztály télvégi szemléjéről a "Május 1." ligetben. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület irattára.
- Major Pál (1878): Mosony megye monográphiája. Magyar-Óvár. Czéh Sándor Nyomda. (1).
- Major Pál (1886): Mosony megye monographiája. Magyar-Óvár. Czéh Sándor Nyomda. (2) 12, 60, 69, 140, 145-146, 203.
- Márcis Márta, Jávör Károly (1989): A mosonmagyaróvári "Május 1." liget rekonstrukciós terve. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület tervtára.
- Moldoványi Géza (1994): A liget. Győr. Kisalföld. Fókusz. 13.

- MVE (1995): Haberlandt Emléknap Mosonmagyaróvár 1995.szeptember 1. Mosonmagyaróvár. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület kiadványa.
- Nagy György, Gyúró György (1965): Mosonmagyaróvár "Május 1." liget rekonstrukciós parkterve. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület tervtára.
- Nagy György (1976): Tájékoztató a Hazafias Népfront Városi Bizottsága mellett működő Környezetvédelmi Bizottság ülésén a "Május 1." liget helyzetéről és rekonstrukciójáról. Kézirat. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület irattára.
- Nagy György (1993): Szakvélemény a "Május 1." ligetben tartott télvégi szemle alapján. Kézirat. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület irattára.
- Nagy György (1994): Haberlandt Gottlieb a növényi szövettan-nyésztés megalapozója. Budapest. Kertészet és Szőlészet. (43) 45:2
- Nagy György (1995): Haberlandt Gottlieb, The Establisher of the Plant Tissue Culture. Leuven. Chronica Horticulturae. (35) 2:15.
- Nagy György (1996): Gottlieb Haberlandt Commemoration 1-3 September, 1995, Mosonmagyaróvár, Hungary. Izrael. Plant Tissue Culture and Biotechnology. (2) 3:157-158.
- Németh István (1993): A Kollégium története in "A tanszékek és egységek története 1954-1993" (Czímber, Horváth szerk.). Mosonmagyaróvár. Pannon Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara Mosonmagyaróvár. 1321.
- Németh István, Czímber Gyula, Nagy György, Sipos Árpád (1977): Javaslat Mosonmagyaróvár Természetvédelmi Terület létesítéséről. Kézirat. MVE irattára.
- Nyerges Csaba (1989): Passzolják a labdát...Győr. KISALFÖLD (46) április 18.
- Odor Béla, Szabó Ferenc (1996): A Wittmann Antal park madárfaunája. Mosonmagyaróvár. Fekete István Kör. Kézirat.
- Oldal Bálint, Szabó Ferenc (1996): A Wittmann Antal park leggyakrabban előforduló növényei. Mosonmagyaróvár. Fekete István Kör. Kézirat.
- P.H. (1994): Pályázati kiírás részletes követelményei. 20.912=94.ű.sz. Polgármesteri Hivatal, Mosonmagyaróvár.

- Sárközi Zoltán, Szilágyi Gábor, Szekeres József (1968): A Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár története (1856-1966). Budapest. Mezőgazdasági Kiadó. 10.
- Schweizer Albert (1981): Életem és gondolataim. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Tarle E. (1958): Napoleon. Budapest Gondolat Kiadó. 222-223.
- Tardy János (1996): Magyarországi települések védett természeti értékei. Budapest. Mezőgazdasági Kiadó. 228-229.
- Uzsoki András (1958): Mosonmagyaróvár-i Útikalauz. Sopron. Idegenforgalmi Hivatal. 58.
- Uzsoki András (1960): Huszár Gál magyaróvári működéséről. Győr. Arrabona. (2) 43-51.
- V.I. (1998): Megszépült a kápolna. Győr. Kisalföld. (53) 142:8.
- Vörös Antal (1968): Óvár, Óvár ... Budapest. Mezőgazdasági Kiadó. 10, 14, 24, 60-61.
- Walleshausen Gyula (1993): A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve (1818-1993). Mosonmagyaróvár.
- Wittmann Antal (1836): Egyik fűrttye Denglázi Wittmann Antal úr mezőgazdasági munkáinak. (Fordította egy Honfi). Magyar-Óvár. Czéh Sándor Nyomda. 11, 18, 20.

Zusammenfassung

Die Gründung

Die Mosoner-Donau und der Fluß Lajta umschliessen ein, aus westlicher Richtung offenes, fast 700 Katastraljoch großes Gebiet, welches zum Besitz des Erzherzogen gehörte, welches im XVIII, XIX. Jahrhundert unbrauchbar war.

"...nur den aus dem Csallóköz in beiden Richtungen fahrenden Wagen, diente sie als Weg, und hat so große Schäden erleiden müssen...". Die Änderungen des Flußbettes der Lajta hinterließen ein mooriges Gebiet, voll mit Schilf und Riedgras. Selbst die Stadtverwaltung von Magyaróvár hielt das Gebiet für so wertlos, daß sie 1811/12 die vom Besitzer vorgeschlagene ewige Pacht von 600 Forint ablehnte, und dieses Gebiet auch nicht für 300 Forint wollte. Die Ortschaft Halászi nahm das Angebot - mit höchster Warscheinlichkeit 1812 - an. Antal Wittmann - der sich 1813 in Magyaróvár, als Gutsverwalter des Erzherzogen niederließ - veranlasste noch im selben Jahr, als er in die Stadt zog, die Auflösung der für 700 Kilohektar gültigen, mit Halászi geschlossenen Pacht.

Der neue Gutsverwalter beginnt mit großangelegten Terrainregulierungen, und Modernisierungsarbeiten. Ihm ist die Gründung des Magyaróvárer Wirtschaftslehreinstituts zu verdanken, weiterhin "...gebührt Antal Wittmann große Ehre, weil er die Stadt durch die Regulierung der Lajta von der gesundheitsschädigenden, moorigen Umgebung befreit hat, und er hat auch den Erzherzogenpark angelegt."

Die Anlegung des Parkes dauerte mehrere Jahre. Den vorhandenen, ursprünglichen Pflanzenbestand nutzend "...wurden die Kronen der Bäume und die Sträucher mit Zierbäumen und Ziersträuchern bunt gemacht, bis die heutige Form entstand."

Die Gebietsänderung begann 1813 und wurde im Grunde 1817 abgeschlossen "...das ganze Grundstück verwandelte sich langsam in einen wunderschönen Englischen Garten." Das heutige Gebiet des Parks wurde unter den Händen von Wittmann "...zu einem einmaligen, prächtigen Hain."

Der Park bestand ohne Zweifel schon 1818. Die damaligen, und späteren Quellen erwähnen die Gründung des Parks, der Baumschule, des Botanischen Gartens und der Dendrologie gemeinsam. Dies bestätigt die am 25. Oktober 1818 unterschriebene Gründungsurkunde des Magyaróvárer Wirtschaftslehrinstitutes. Die Gründungsurkunde legt fest: "...zur Unterstützung der praktischen Ausbildung ... soll alles, was sich auf dem Gut befindet zur Verfügung stehen ... zu den täglichen und speziellen Übungen kann das 700 Katastraljoch große Grundstück, daß sich in der Nachbarschaft des Institutes befindet, seit einigen Jahren bewirtschaftet wird, und welches damals als Hofwiese, heute allerdings als Albertau bezeichnet wird, mit der sich dort befindenden Baumschule, und Botanischen Garten benutzt werden."

Der Erzherzogliche Park

Der Park wurde zur Ehre von Antal Wittmann, zur Unterhaltung der Erzherzoglichen Familie und ihrer Angehörigen, und zum Nutzen der Bewohner gegründet. Schon der berühmte österreichische Dichter, Lenau, der sich 1822-23 in Magyaróvár als Gaststudent hier aufhielt, fand seine Freude an den Spaziergängen im Park.

Der bei seiner Gründung 21 Hektar große Park, hat bis heute seine innere Pflanzen-, und Gebietsaufteilung bewahrt, die Spuren und äußeren Grenzen der Wege und Alleen sind bis heute erhalten geblieben.

Gottlieb Haberlandt, der als Kind in Magyaróvár lebte, malt in seiner Autobiographie ein stimmungsvolles Bild über den Park von 1850-1860. Er schreibt, daß man über die Brücke hinter den Meierhöfen in den Erzherzogen Park gelangte. Prachtvolle Baumgruppen wächselten sich mit Wiesen ab. Von den dichten Büschen sang im Frühling die Nachtigall.

Im letzten Drittel des Jahrhunderts wurde es im Park lebhafter, nicht nur Vogelgesang klang durch die idyllische Ruhe des Parkes. Ein Pavillon wurde in der Mitte des Parkes errichtet, um als Vergnügungsort für die Erzherzogfamilie und ihrer engeren Umgebung zu dienen. Größere Menschenmengen haben von Zeit zu Zeit im Rahmen verschiedener Akademischer-, und Sportveranstaltungen den Park bevölkert.

Die zwischen den Bäumen gestaltete Lichtung war ein idealer Platz, um verschiedene Sportwettbewerbe zu veranstalten. Diese Wettbewerbe wurden von 1881 an oft

abgehalten, ab 1890 an fanden sie jährlich statt. Vor allem haben die Turnfeste eine große Anzahl an Zuschauern angelockt. Diese "Parkwettbewerbe" zählten zu den bedeutenden Stadtgeschehnissen und wurden durch lustige und laute Vergnügungen abgeschlossen.

Um die Jahrhundertwende begann sich das Gebiet des Parkes zu verringern. Die Akademiestudenten haben 1903 die Bitte geäußert, die Bedingungen für das Fußballspiel zu ermöglichen. Nach langen Vorbereitungen und mehreren Verhandlungen wurde 1911/1912 das Fußballfeld fertiggestellt, und wurde zusammen mit dem Klubhaus eingeweiht. Der neue Sportplatz hat das "Parkleben" noch bewegter gemacht.

In den Jahren 1918 und 1919 war der Park Schauplatz für große Massendemonstrationen. 1919 wurde der Garten als Staatseigentum angenommen, sogar sein Name wurde in "Lassalle Volkspark" geändert.

Zwischen den zwei Weltkriegen wurde der Park für Sport- und andere Tätigkeiten öfter genutzt. Die Schulen der Stadt haben oft die Turnstunden dort abgehalten.

Der Park nach 1945

Der Park wurde durch die Verordnung der Bodenreform zu Staatseigentum. Sein Name war ab Mai 1945: "Május 1. Liget". Der Krieg war "gnädig" zu ihm. Die neuen Besitzer haben ihn auch gehütet. Die verantwortlichen Förstner haben noch nicht einmal erlaubt die abgefallenen Blätter zusammenzuharken, um die Nährstoffzurückführung nicht zu gefährden.

Die Feiern vom 1. Mai wurden - ab 1945 an - jedes Jahr im Park abgeschlossen, die Gaukelspieler haben schon Wochen vor der Feier ihren Platz "eingenommen", und mit ihrer Musik die Ruhe der in Umgebung Wohnenden und der im Park lebenden Tiere gestört.

Der Park erlitt schwere Gebietsverluste. Es wurden immer mehr Sportplätze, und die Universitätssporthalle gebaut. All dieses führte zur Abnahme des Pflanzenbestandes. Der aus 35 Arten und 809 Pflanzen bestehende Bestand, ist in den letzten 30 Jahren um ein Drittel gesunken. Aus Gründen des Überschwemmungsschutzes wurden die meisten Bäume am Flußufer gefällt.

Viele haben den Verfall des Parks mit Besorgnis verfolgt. Immer mehr hatten die Absicht den Park zu schützen.

Der Stadtverschönerungsverein, der 1985 gegründet wurde, hatte auf Grund des Plans von 1974 den Vorschlag unterbreitet, den Park zum Naturschutzgebiet zu erklären.

Der Rat des Komitates von Győr-Sopron hat neben dem örtlichen Schutz, die Verwaltungsrechte dem Stadtrat von Mosonmagyaróvár gegeben.

Im Sinne der Anordnung wurden 15 Hektar und 8282 m² zum geschützten Gebiet erklärt. Die Verwalter der Gebiete, die zwar zum Park gehören, doch nicht geschützt sind, - 1 Hektar und 1676 m² - sind verpflichtet, die Naturschutzvorschriften zu beachten.

Das Jahr 1993 begann vielversprechend. Auf das Drängen des Stadtverschönerungsvereines begann man mit der Rekonstruktion des Parkes. Als Ergänzung des fehlenden Baumbestandes wurden 315 St. Bäume (Wildkastanien, Ahorn, Linden, Eschen, Birken und Roteichen) gepflanzt. Die Arbeiten wurden bis 1994 weitergeführt. Mistel und Efeu wurden größtenteils entfernt, Die Bäume, die nicht zu retten, oder ausgetrocknet waren, wurden gefällt.

Die amtliche und die Umgangssprache benennt den "Park" mit mehreren Namen. Unter anderem war er der "Erzherzogspark", "Hainenwald", "Fridrichspark", "Lassalle Volkspark", und "1. Mai Liget", weiterhin die Variationen der oben benannten und einfach der "Park".

Auf den Vorschlag des Stadtverschönerungsvereins hin hat die Selbstverwaltung der Stadt entschieden, daß der Park vom 1. Juli 1994 den Namen "Antal Wittmann Park" erhält. Die Hauptallee wird ab derselben Zeit an die "Haberlandt Allee" genannt. Der Park hat sich mit dem Namen zu seinem Gründer bekannt, die Allee bewahrt die Erinnerung an zwei große Wissenschaftler: Friedrich Haberlandt und Gottlieb Haberlandt. Auch das Gottlieb Haberlandt Denkmal gehört zur Pracht des Parkes.

Die Rekonstruktion des Antal Wittmann Parks dauert an. Die zu erledigende Arbeit ist gewaltig und äußerst kostenaufwendig. Es besteht die Hoffnung, daß sich mit der Zeit der Wunsch vieler erfüllt: man erklärt den Park zum Landesnaturschutzgebiet. Der Zeitgenosse, der um die Jahrtausendwende einen Spaziergang im Park macht, kann sagen: "...das Ganze...ist ein wunderschöner, prachtvoller Englischer Garten geworden."

Mellékletek

A' 600 hold (1600 □ öles) terjedésű, és Albert-liget nevezetű teleknek műveltetését mutató terv.

Egyenlő Földrészek (turnus) 60 holdokkal																																
Lakkkal körülfutott 20 és 20 holdas részek																																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
1874	Ezen üresen hagyott részek addig, még fel nem szegettek, legelőképpen használtattak, fakkal annak idejében körülutattatván.																															
1874	Utóbb szétosztott részek																															
1874	Keverék, utóbb haj-	Uj szegély					Uj szegély			Uj szegély			Keverék, utóbb haj-	Uj szegély							Uj szegély											
1874	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina	Keverék, utóbb haj-	kalompe	dina
1874	Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel		Keverék füvelkel	
1874	mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó		mint rét 1. osztandó	
1874	"	3.	"	5.	"	7.	"	9.	"	11.	"	13.	"	15.	"	17.	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	
1874	"	5.	"	7.	"	9.	"	11.	"	13.	"	15.	"	17.	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	
1874	"	7.	"	9.	"	11.	"	13.	"	15.	"	17.	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	
1874	"	9.	"	11.	"	13.	"	15.	"	17.	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	
1874	"	11.	"	13.	"	15.	"	17.	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	
1874	"	13.	"	15.	"	17.	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	
1874	"	15.	"	17.	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	
1874	"	17.	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	
1874	"	19.	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	
1874	"	21.	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	
1874	"	23.	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	
1874	"	25.	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	
1874	"	27.	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	
1874	"	29.	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	
1874	"	31.	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	
1874	"	33.	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	
1874	"	35.	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	
1874	"	37.	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	
1874	"	39.	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	
1874	"	41.	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	
1874	"	43.	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	
1874	"	45.	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	
1874	"	47.	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	
1874	"	49.	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	
1874	"	51.	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	
1874	"	53.	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	
1874	"	55.	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	
1874	"	57.	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	
1874	"	59.	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	
1874	"	61.	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	
1874	"	63.	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	
1874	"	65.	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	
1874	"	67.	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	
1874	"	69.	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	
1874	"	71.	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	
1874	"	73.	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	
1874	"	75.	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	
1874	"	77.	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	
1874	"	79.	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	
1874	"	81.	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	
1874	"	83.	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	
1874	"	85.	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	
1874	"	87.	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	
1874	"	89.	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	
1874	"	91.	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	
1874	"	93.	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	
1874	"	95.	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	123.	"	
1874	"	97.	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	123.	"	125.	"	
1874	"	99.	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	123.	"	125.	"	127.	"	
1874	"	101.	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	123.	"	125.	"	127.	"	129.	"	
1874	"	103.	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	123.	"	125.	"	127.	"	129.	"	131.	"	
1874	"	105.	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	123.	"	125.	"	127.	"	129.	"	131.	"	133.	"	
1874	"	107.	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	123.	"	125.	"	127.	"	129.	"	131.	"	133.	"	135.	"	
1874	"	109.	"	111.	"	113.	"	115.	"	117.	"	119.	"	121.	"	123.	"	125.	"	127.	"	129.	"	131.	"	133.	"	135.	"	137.	"	
1874	"	111.	"	113.	"	1																										

1. A' 600 hold (1600 □ öles) terjedésű, és Albert-liget nevezetű teleknek műveltetését mutató terv.

A' 600 hold (1600 □ öles) terjedésű, és Albert-liget nevezetű teleknek műveltetését mutató terv.

"Május 1." liget faállománya
(Bellér, Máté 1964)

Acer campestre	mezei juhar	6 db
- negundo	zöld juhar	8 db
- platanoides	korai juhar	8 db
- pseudoplatanus	hegyi juh	104 db
Aesculus hippocastanum	vadgesztenye	139 db
Ailanthus altissima	bálványfa	4 db
Alnus glutinosa	mézgás éger	2 db
Betula pendula	közönséges nyír	4 db
Carpinus betulus	gyertyán	17 db
Celtis australis	déli ostorfa	1 db
Fagus silvatica	bükk	31 db
- silvatica		
var. atropurpurea	vérbükk	1 db
Fraxinus excelsior	magas kőris	38 db
Ginkgo biloba	páfrányfenyő	1 db
Gymnocladus dioica	vasfa	4 db
Juglans nigra	fekete dió	8 db
- regia	közönséges dió	7 db
Picea abies	lucfenyő	68 db
Pinus nigra	feketefenyő	15 db
- sylvestris	erdeifenyő	44 db
Platanus orientalis	keleti platán	65 db
Populus canescens	szürke nyár	72 db
- nigra	fekete nyár	26 db
- nigra var. pyramidalis	jegenyenyár	6 db
Quercus borealis	vörös tölgy	1 db
- robur	kocsányos tölgy	52 db
Robinia pseudoacacia	akác	6 db
Salix babylonica	szomorú fűz	1 db
- fragilis	törékeny fűz	3 db
Thuja occidentalis	nyugati tuja	4 db
Tilia cordata	kislevelű hárs	27 db
Ulmus scabra	hegyi szil	36 db
Összesen		809 db

A Wittmann Antal park növényállománya
(Kevey, Czímber 1984, Oldal, Szabó 1996)

Örökzöldek

<i>Picea abies</i>	lucfenyő
- <i>pungens</i>	ezüstfenyő
<i>Pinus nigra</i>	feketefenyő
- <i>sylvestris</i>	erdeifenyő

Fás növények

<i>Acer campestre</i>	mezei juhar*
- <i>platanoides</i>	korai juhar
- <i>pseudo-platanus</i>	hegyi juhar
- <i>negundo</i>	zöldjuhar
<i>Aesculus hippocastanum</i>	vadgesztenye*
<i>Ailanthus altissima</i>	bálványfa ("ecetfa")
<i>Betula pendula</i>	közönséges nyír
<i>Carpinus betulus</i>	gyertyán
<i>Celtis occidentalis</i>	nyugati ostorfa
<i>Cerasus avium</i>	vadcseresznye
<i>Crataegus monogyna</i>	egybibés galagonya
<i>Fagus silvatica</i> var. <i>atropurpurea</i>	vérbükk
<i>Fraxinus excelsior</i>	magas kőris
<i>Gymnocladus dioica</i>	vasfa
<i>Juglans nigra</i>	feketedió
- <i>regia</i>	közönséges dió*
<i>Malus silvestris</i>	vadalma
<i>Morus alba</i>	fehér eperfa
<i>Padus avium</i>	májusfa, zselnice meggy
<i>Platanus hybrida</i>	juharlevelű platán
<i>Populus alba</i>	fehér nyár
- <i>canescens</i>	szürke nyár
- <i>nigra</i>	fekete nyár
<i>Quercus robur</i>	kocsányos tölgy
<i>Robinia pseudoacacia</i>	akác
<i>Salix fragilis</i>	törékeny fűz
<i>Tilia cordata</i>	kislevelű hárs
- <i>platyphyllos</i>	nagylevelű hárs
<i>Ulmus laevis</i>	venic szil
- <i>minor</i>	mezei szil
- <i>scabra</i>	hegyi szil

Cserjék

<i>Cornus sanguinea</i>	veresgyűrűsom*
- mas	húsos som
<i>Corylus avellana</i>	mogyoró
<i>Euonymus europaeus</i>	csíkos kecskerágó*
- verrucosus	bíbircses kecskerágó
<i>Hibiscus syriacus</i>	törökrózsa
<i>Lonicera caprifolium</i>	jerikói lonc
<i>Ligustrum vulgare</i>	fagyal
<i>Prunus spinosa</i>	kökény
<i>Rhamnus catharticus</i>	varjútövis (benge)
<i>Ribes rubrum</i>	kerti ribizke
<i>Rubus caesius</i>	hamvas szeder
<i>Sambucus nigra</i>	fekete bodza
<i>Staphylea pinnata</i>	hólyagfa
<i>Viburnum lantana</i>	ostorménfa
- opulus	kányabangita

Évelő lágyszárúak

<i>Aegopodium podagraria</i>	podagrafű*
<i>Aethusa cynapium</i>	ádáz
<i>Alliaria petiolata</i>	kányazsombor
<i>Allium ursinum</i>	medvehagyma
<i>Anemone ranunculoides</i>	bogláros szellőrózsa*
<i>Anthriscus silvestris</i>	erdei turbolya
<i>Arcticum lappa</i>	közönséges bojtorján
- minus	kisbojtorján*
<i>Arum maculatum</i>	foltos kontyvirág*
<i>Ballota nigra</i>	fekete peszterce
<i>Brachypodium silvaticum</i>	erdei szálkaperje*
<i>Calystegia sepium</i>	felfutó sövényszulák
<i>Campanula trachelium</i>	csalánlevelű harangvirág
<i>Cannabis sativa</i>	kender
<i>Carduus crispus</i>	fodros bógáncs
<i>Carex silvatica</i>	erdei sás
<i>Carpesium cernuum</i>	bókoló gyűrűvirág
<i>Chaerophyllum temulum</i>	bódító baraboly
<i>Chelidonium majus</i>	vérehulló fecskefű
<i>Circaea lutetiana</i>	erdei varázslófű
<i>Clematis vitalba</i>	erdei iszalag*
<i>Convallaria majalis</i>	gyöngyvirág
<i>Deschampsia caespitosa</i>	gyepes sédbúza
<i>Eupatorium cannabinum</i>	sédkender
<i>Festuca gigantea</i>	óriás csenkesz
<i>Ficaria verna</i>	salátaboglárka
<i>Galeopsis pubescens</i>	pelyhes kenderkefű
- speciosa	szőrös kenderkefű
<i>Galium aparine</i>	ragadós galaj

Galium odoratum	szagos müge*
Geranium robertianum	nehézszaú gólyaorr
Geum urbanum	gyömbérgyökér*
Glechoma hederacea	kerek repkény
Hedera helix	borostyán*
Heracleum sphondylium	medvetalp
Humulus lupulus	komló
Impatiens glandulifera	bíbor nebáncsvirág
- parviflora	kisvirágú nebáncsvirág
Lamium maculatum	foltos árvacsalán
- purpureum	piros árvacsalán
Lathraea squamaria	vicsorgó
Melica nutans	bókoló gyöngyperje
Melissa officinalis	citromfű
Mycelis muralis	kákicsvirág
Ornithogalum umbellatum	ernyős sárma
Parietaria officinalis	falgyom*
Paris quadrifolia	farkasszőlő
Physalis alkekengi	közönséges zsidócsereesznye
Plantago major	nagy útifű
Polygonatum latifolium	széleslevelű salamonpecsét
- multiflorum	fürtös salamonpecsét
Prunella vulgaris	közönséges gyíkfű
Rosa canina	gyepűrózsa
Rumex conglomeratus	murvás lórom
- obtusifolius	réti lórom
- sanguineus	erdei lórom
Sanicula europaea	gombernyő
Scilla bifolia	tavaszi csillagvirág*
Scrophularia nodosa	göcsös görvélyfű
Solidago gigantea	magas aranyvessző
Stachys silvatica	erdei tisztesfű*
Stellaria media	tyúkhúr
Stenactis annua	egynyári seprence
Taraxacum officinale	gyermekláncfű
Torilis japonica	bojtorjános tuskemag
Typhoides arundinacea	pántlikafű
Urtica dioica	nagy csalán
Veronica hederifolia	borostyánlevelű veronika
Viola cyanea	kék ibolya
- odorata	illatos ibolya
- silvestris	erdei ibolya

A leggyakrabban előfordulókat * jelöli.

A Wittmann Antal park madárvilága
(Ódor, Szabó 1996)

Accipiter gentilis	héja
- nisus	karvaly
Aegithalos caudatus	őszapó
Alauda arvensis	mezei pacsírta
Alcedo atthis	jégmadár
Athene noctua	kuvik
Bombycilla garrulus	csonttollú madár
Buteo buteo	egerészölyv
Carduelis carduelis	tengelic
Chloris chloris	zöldike
Certhia brachydactyla	rövidkarmú fakúsz
Coccothraustes coccothraustes	meggyvágó
Columba oenas	kék galamb
- palumbus	örvösgalamb
Corvus cornix	dolmányos varjú
- frugilegus	vetési varjú
- monedula	csóka
Delichon urbica	molnárfecske
Dendrocopos major	nagy tarkaharkály
- minor	kis fakopáncs
Dryocopus martius	fekete harkály
Emberiza citrinella	citromsármány
Erithacus irubecula	vörösbegy
Falco tinnunculus	vörös vércse
Fringilla coelebs	erdei pinty
Garrulus glandarius	szajkó
Galerida cristata	búbos pacsírta
Hirundo rustica	füsti fecske
Jynx torquilla	nyaktekercs
Lanius collurio	tövisszűrő gébics
- excubitor	nagy őrgébics
- minor	kis őrgébics
Luscinia megarhynchos	fülemüle
Muscicapa hypoleuca	kormos légykapó
Oriolus oriolus	sárgarigó
Parus ater	fenyőcinege
- coetuleus	kék cinege
- major	széncinege
- palustris	barátcinege
Passer domesticus	házi veréb
- montanus	mezei veréb
Phasianus colchicus	fácán
Phoenicurus phoenicurus	házi rozsdafarkú

Phylloscopus collybita	csilp-csalp füzike
Pica pica	szarka
Picus viridis	zöld küllő
Pyrrhula pyrrhula	süvöltő
Serinus serinus	csicsörke
Sitta europea	csuszka
Streptopelia decaocta	balkáni gerle
- turtur	vadgerle
Strix aluco	macskabagoly
Strunus vulgaris	seregély
Sylvia atricapilla	barátposzáta
- borin	kerti poszáta
Troglodytes troglodytes	ökörsem
Turdus merula	feketerigó
- philomelos	énekes rigó
- viscivorus	léprigó
Upupa epops	búbosbanka

Tartalom

Tisztelt Olvasó	3. oldal
A város és környéke a 19. században	4. oldal
A főhercegi park	7. oldal
A "Május 1." liget	17. oldal
A park növényvilága	24. oldal
A park állatvilága	25. oldal
A Gazdászfa	26. oldal
Az újabb rekonstrukciós terv	27. oldal
A Wittmann Antal park	33. oldal
A Haberlandt emlékmű	34. oldal
A Háromszög kápolna	36. oldal
A Lajta-holtág	37. oldal
Zárszó	39. oldal
Irodalomjegyzék	40. oldal
Zusammenfassung	44. oldal
Die Gründung	44. oldal
Der Park nach 1945	45. oldal
Der Erzherzogliche Park	47. oldal
Mellékletek	49. oldal
Tartalomjegyzék	58. oldal
A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület eddig megjelent kiadványai	59. oldal

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület
eddig megjelent kiadványai

Buszek Lőrinc, Cselényi Józsefné, Dömötör Tibor, Hajdu Frigyes, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagy Györgyné (1987): **A 48-as tér.** Mosonmagyaróvár.

Hajdu Frigyes, Nagy Györgyné (1989): **Hungaria Denkmal** Mosonmagyaróvár

Lebó Ferenc, Nagy György, Nagy Györgyné, Schopf Márton, Szőnyi Eszter (1989): **A római kőtár.** Mosonmagyaróvár.

Nagy Györgyné (1989): **Römisches Lapidarium.** Mosonmagyaróvár.

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület tevékenysége, szervezete, tisztségviselői (1993).

Bacsó András, Czimer Gyula, Haberlandt Walter, Jámborné Benczúr Erzsébet, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1995): **Haberlandt emléknep - Gedänktag.** Mosonmagyaróvár.

Hajdu Frigyes, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1996): **A magyaróvári plébániatemplom kriptája.** Mosonmagyaróvár

Hajdu Frigyes, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1996): **Die Gruft der Pfarrkirche von Magyaróvár.** Mosonmagyaróvár

Hajdu Frigyes †, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1998): **A magyaróvári Habsburg-kripta.** Mosonmagyaróvár.

Bacsó András (1998): **A Wittmann Antal park.** Mosonmagyaróvár.

Érdeklődők kérésére

- szerény adomány + postaköltség ellenében -
készséggel küldünk kiadványainkból.

Levélcím: Mosonmagyaróvár, Pf. 112. 9201

FOTÓSAROK

PROFI és AMATŐRFOTÓSOK BOLTJA.

Cs. MOLDOVÁNYI GÉZA és VÉGH BÉLA
MOSONMAGYARÓVÁR. ÁRPÁD U. 17
TELEFON: 216-482

SZÍNES, FEKETE-FEHÉR és APS

FELVÉTELEK KIDOLGOZÁSA.

FÉNYKÉP és VIDEÓ

FELVÉTELEK KÉSZÍTÉSE.

*REKLÁMFOTÓ, IGAZOLVÁNYKÉP,
RÉGI FOTÓK ÚJRAFOTÓZÁSA,
VIDEÓFELVÉTELEK MÁSOLÁSA.*

– FILMEK-FOTÓPAPÍROK-VEGYSZEREK–
–FÉNYKÉPEZŐGÉPEK - FOTÓ CIKKEK–
–FÉNYKÉPEZŐGÉPEK és VAKUK JAVÍTÁSA–
–FOTÓALBUMOK-FÉNYKÉPTARTÓK-KERETEK–

-- S Z A K T A N Á C S A D Á S --

KÖSZÖNJÜK, HOGY MINKET VÁLASZTOTT.